

Олександра Глазова

РІДНА МОВА

**ВИДИ КОНТРОЛЮ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ
ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ**

ЗА 12-БАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

11 КЛАС

Київ
Видавництво “Любисток”
2004

ЗМІСТ

АУДІЮВАННЯ

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ	3
ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ	11

ЧИТАННЯ МОВЧКИ

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ	23
ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ	32

ГОВОРІННЯ

СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ	40
ТЕКСТИ ДЛЯ УСНОГО ДОКЛАДНОГО ПЕРЕКАЗУ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ	42

ПИСЬМО

ТЕКСТИ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ	45
ТЕМИ ДЛЯ ТВОРУ-РОЗДУМУ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ АБО СУСПІЛЬНУ ТЕМУ	52
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки):	53
Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них	53
Види простих речень	54
Види складних речень	55
Основні пунктограми в простому реченні	57
Основні пунктограми в складному реченні	58
Пряма мова. Діалог	60
Будова тексту. Стили, типи, жанри мовлення	61
Елементи практичної риторики	63
ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ	65

АУДІЮВАННЯ ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ

1. Микола Лисенко

Хлопчик не зайшов, а влетів до вітальні. Він якраз повернувся із “мандрівки” – так називали в родині його самовільні відлучки на край села. Як він любив зелені луки, що пахли ромашкою, як любив дух рідного степу! Як подобались йому співи жайворонків! Маленькі ці пташки ніби натягали від неба до землі невидимі золоті струни. А хто торкався тих струн, у того душа сповнювалась легкокрилими мелодіями...

Хлоп'я сіло до рояля, і з-під його пальців полилася ніжна, як подув степового вітру, мелодія. Скоро буде урок фортеп'яної гри, і Миколка спробує повторити цю мелодію мамі. Ольга Єреміївна Лисенко, сама гарна піаністка, не лише ставила синові руку, а й навчала музичної грамоти, намагалася розвинути закладений в дитину природою артистизм.

Хлопчика виховували на аристократичний лад, із знанням світських манер, з вільним володінням французькою мовою. Цінні спогади про дитинство композитора залишив троюрідний брат і друг Миколи Михайло Старицький. "...Якось роздобули ми заборонені вірші Шевченка і цілу ніч читали їх, захоплюючись і формою, і словом, і сміливістю змісту... Лисенко, що звик до російської чи французької мови, був особливо вражений і зачарований музичною звучністю й силою народного слова. З того часу перестав цього слова соромитись... Знайшовся, між іншим, і перший надрукований "Кобзар" Шевченка..." Хто ж міг тоді передбачити, що муза майбутнього славетного композитора навіки обійметься із безсмертним словом Кобзаря?

Рід Лисенків був давній, козацький, і жив таки у ньому несхитний дух волелюбства. Сімейні перекази зберігали давні запорозькі пісні й думи. Саме ці пісні бачимо у першому рукописному зошиті найперших музичних обробок Лисенка-юнака...

Хіба ж композитора, художника, письменника тільки батьки народжують? Талант – то скарб, створений енергією багатьох поколінь, то духовна сила народу, сконцентрована в індивідуумі. Чи ж не тому виникає в творця почуття громадянської відповідальності перед своїм народом, який тим талантом його наділив?

Після закінчення Київського приватного пансіону та харківської гімназії Лисенко разом із Старицьким вступає до Харківського університету, де студенти виховувались свідомими громадянами та критично мислячими людьми. По закінченні першого курсу обидва перевелись до університету Києва. Там відбулося зближення із студентами Михайлом Драгомановим, Тадеєм Рильським, Володимиром Антоновичем. Саме тоді Драгоманов виступив проти дій офіційного начальства, що усунуло Миколу Пирогова з посади попечителя Київського учбового округу, - останній багато зробив для розкріпачення людської думки й боротьби проти мракобісся й неучтва. Лисенко, не замислюючись, став на бік тих, хто обстоював правду.

Микола поринув у народницьку діяльність. Узявся за вивчення української мови, щоб зробити її "культурною і своєю". Брав участь в організації недільних шкіл, складанні українських книжок для народу. У передмові до "Словаря української мови" Б.Грінченка у списку тих, хто записував від народу слова, значиться й Лисенко.

Музичний хист Лисенка прислужився у згуртуванні студентського хору. Він постійно керував цим хором, виступав у концертах як піаніст.

У концертній діяльності Лисенка вражає його послідовність у відзначенні пам'яті Шевченка. Благоговійне почуття до Кобзаря народилось, певне, у ті хвилини, коли Лисенко з іншими студентами ніс труну з тілом Тараса, якого після прощання з киянами мали повезти до Канева. Драгоманов під час похорону виголосив сміливу політичну промову. Лисенко ж дав мовчазну клятву, якій зилишився вірним усе життя. Починаючи від 1862 року, шевченківську дату він відзначав організацією концерту, новим твором, поїздкою на могилу Кобзаря.

Та вже концерт-вистава 26 лютого 1864 року, яким київські студенти вшановували пам'ять Шевченка, привернув пильну увагу жандармерії й самого Валуєва, який тільки минулого літа видав циркуляр про заборону друкованих педагогічних та церковних українських книжок.

Закінчивши університетський курс, Лисенко після захисту дисертації одержав диплом кандидата природничих наук і виїхав працювати мировим посередником у Таращанському повіті. Порятунком від осоружної чиновницької праці з переписуванням уставних грамот стала поїздка в кінці 1863 року на Різдвяні свята до подружжя Старицьких (рідна сестра Миколи Лисенка Софія одружилася із Михайлом Старицьким) на Полтавщину. Саме тоді розпочинається спільна праця над української оперою "Гаркуша" (лібрето М.Старицького, музика М.Лисенка). Втілення задуму загальмовувалось браком композиторського досвіду та необхідних професіональних знань. Тому 1867 року Микола Лисенко виїхав до Лейпціга, щоб стати студентом консерваторії.

Невдовзі професори консерваторії відзначали гідну європейської сцени майстерність Лисенка-піаніста. Його інтерпретація бетховенського концерту дістала найвищу оцінку в німецькій пресі. Одночасно Микола Віталійович оволодівав знаннями, необхідними композиторові - пізнавав інтелектуальну силу музичної науки. Саме в консерваторський період ним було започатковано серію "Музики до "Кобзаря" Т.Г.Шевченка".

Повернувшись до Києва, Лисенко швидко здобуває артистичне ім'я. Концертні виступи. Вечірки в салонах. Популярність музичного педагога. Врешті матеріальна забезпеченість, що давала можливість жити безбідно. Усе це було. Але хотілося здійснити головне – піднести силу української музики.

Відсутність українського оперного театру, політика утисків і цензурних заборон усе життя тяжіла над композитором. Та в душі його була, мабуть, Прометеєва іскра. Віра в своє покликання породжувала бажання вивести вітчизняне музичне мистецтво, що вважалось придатним лише для домашнього вжитку й розваги, до вершин професіоналізму.

Протягом двох років Микола Віталійович навчається у Санкт-Петербурзькій консерваторії (у класі М.Римського-Корсакова). У Санкт-Петербурзі композитор продовжує вшановувати пам'ять Шевченка, так, чудовий вечір було організовано ним у лютому 1875 р.

Перше виконання вокально-інструментального твору Лисенка "Плач Ярославни" відбулося у Маріїнському театрі. Тут було завершено оперу "Різдвяна ніч", скомпоновано рапсодію на українські теми, написано кілька фортепіанних п'єс, підготовлено третій вже випуск "Збірника українських народних пісень"

У травні 1876 р., у далекому німецькому місті Емську Олександр II підписав "височайший" указ про заборону друкувати книжки, нотні підтекстовки українською мовою, виставляти українські п'єси, ввозити за кордону українську літературу, робити переклади.

Зловісний указ прирікав на смерть українську мову, культуру, музику. Та “знайшлись і куті з криці груди”, як сказав Михайло Старицький. Коли поезію того ж Старицького “На прю!” (“На прю без ляку і зневіри! Угору стяг. Хай кат шаліє!”) було заборонено друкувати й виконувати, текст було перекладено чеською мовою. Покладена на музику Лисенком поезія виконувалась під виглядом чеського гімна.

З-під пера Лисенка з’являються романси, арії, думи. Лисенкова музика настроєна на один тон із словом Франка, Драгоманова, Старицького. Створюється друга, третя, четверта й п’ята серії “Музики до “Кобзаря”. Виходить друком (без єдиного слова підтекстовки) клавір оперети “Чорноморці”. Діяльність хору під орудою Лисенка привертає увагу поліції. Квартира композитора перебуває під таємним наглядом.

У вісімдесятих роках Лисенко створює оперу “Тарас Бульба”, завершує третю оперну редакцію “Різдвяної ночі”, пише оперу “Утоплена”. На жаль, незавершеною залишилась опера “Маруся Богуславка”.

Значно пізніше Лисенко, визнаний корифей української культури, відкрив у Києві музично-драматичну школу, що стала вогнищем української музичної й театральної освіти (1904р.) Тут уперше в Україні було відкрито відділ української драми та клас народних інструментів, зокрема бандури. Енергію громадського діяча Лисенко, як ніхто, вмів поєднати з творчістю.

Нитка життя Миколи Лисенка урвалась 6 листопада 1912 року. Десять тисяч чоловік йшло за труною того, хто віддав свій талант Україні. Такого похорону Київ ще не бачив... (За Т.Булат; 1150 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Любов Миколи Лисенка до української культури розпочалася
 - а) із захоплення народними обрядами;
 - б) із захоплення творами Тараса Шевченка;
 - в) із захоплення українським народним театром;
 - г) із роботи над складанням словника української мови.
2. Найпершим вчителем музики майбутнього композитора Лисенка є
 - а) його батько Віталій Романович;
 - б) його мати Ольга Єреміївна;
 - в) його троюрідний брат Михайло Старицький;
 - г) композитор Микола Римський-Корсаков.
3. Рід Лисенків був
 - а) священицький;
 - б) селянський;
 - в) міщанський;
 - г) козацький.
4. Після закінчення Київського пансіону та харківської гімназії Микола Лисенко вступив
 - а) до Київського університету;
 - б) до Петербурзького університету;

- в) Харківського університету;
г) до Одеського університету.
5. Зближення Миколи Лисенка із студентами Михайлом Драгомановим, Тадеєм Рильським, Володимиром Антоновичем відбулося
- а) у Харківському університеті;
б) у Кивському університеті;
в) у Санкт-Петербурзькому університеті;
г) у Лейпзигському університеті.
6. За вивчення української мови студент Лисенко взявся, щоб
- а) вільно спілкуватися з селянами;
б) щоб вільно спілкуватися із студентами-українцями;
в) щоб брати участь в українських виставах;
г) зробити її “культурною і своєю”.
7. Щорічну шевченківську дату Лисенко відзначав
- а) покладенням вінка на могилу Кобзаря;
б) організацією гастрольної поїздки до Канева.
в) публіцистичним виступом у пресі;
г) організацією концерту, новим твором, поїздкою на могилу Кобзаря.
8. Закінчивши університетський курс, Лисенко працював
- а) науковцем на кафедрі університету;
б) музичним керівником театру;
в) мировим посередником у Таращанському повіті;
г) чиновником статистичного відділу земства.
9. Над своєю першою оперою “Гаркуша” Микола Лисенко працював із лібретистом
- а) Іваном Нечуєм-Левицьким;
б) Остапом Вересаєм;
в) Михайлом Старицьким;
г) Михайлом Драгомановим.
10. Музичну консерваторію Микола Лисенко закінчив
- а) у Кракові;
б) у Відні;
в) у Берліні;
г) у Лейпцігу.
11. Микола Лисенко є автором опер
- а) “Запорожець за Дунаєм”,
б) “Тарас Бульба”, “Різдвяна ніч”, “Утоплена”;
в) “Руслан і Людмила”, “Життя за царя”;
г) “Садко”, “Снігуронька”, “Псковитянка”.
12. Відділ української драми та клас народних інструментів уперше було відкрито
- а) у Маріїнському театрі в Санкт-Петербурзі;
б) у Київській рисувальній школі Миколи Мурашка;
в) у музично-драматичному театрі Миколи Садовського;
г) у Київській музично-драматичній школі Миколи Лисенка.

2. Приятелі

Їдучи з Москви до Запоріжжя, історик Дмитро Яворницький зупинився у Харкові. Разом з художниками Сергієм Васильківським та Миколою Самокишем він працював над альбомом “Українська старовина”. Необхідно було узгодити написаний ним вступ із малюнками, які мали закінчити обидва художники. Крім того, хотілося дізнатися про переговори з видавцем.

З Харковом у Яворницького пов’язано багато: неподалік від міста він народився, закінчив Харківський університет, в Харкові має багато друзів.

На піщаній Катерининській вулиці Яворницький знайшов шістдесят дев’ятий номер. Постукав у хвіртку – ніхто не відгукнувся. Зайшов у двір. У снігах троє дверей. Над дверима ліворуч написано: “Скидай калоші всяк сюди входящий!” Значить, йому сюди!

У невеликім передпокої – стіл, дерев’яний диван, кілька стільців. Крізь прочинені двері чути неголосний спів під кобзу.

Струни мої золотії, грайте мені стиха,
Нехай козак-нетяжище позабуде лихо!

Цієї пісні Яворницький ніколи раніше не чув. Зараз він впише її у передмову до альбома! Цієї миті де не взявся величезний рябий вовкодав. Вклякнувши на порозі, він не дуже привітно ошкірився на гостя.

Відгородившись від пса шкіряним портфелем, Яворницький позадкував. Зиркнувши на стіну, історик побачив зображеного на картині вусатого Мамаю, що тримав за волосся чиюсь відрубану голову.

- Гей, люди добрі! – заволав Яворницький. - Тут є хто живий? Чи всім вже голови стято?

- Живі тут є! – обізвався з кімнати хрипкуватий голос. – Голови тут лиш бусурманам стинають. Губернаторе, пропусти!

Вовкодав слухняно відступився.

Яворницький зайшов у простору світлу кімнату, завішану картинами й малюнками, заставлену підрамниками і мольбертами. Попід стінами – кілька шаф з альбомами та книгами. Над диваном – запорозька люлька з довжелезним чубуком, крива козацька шаблюка, рогова порохівниця та дробовик. Біля вікна сидить, перебираючи струни, сліпий кобзар. Веснянкувате нестрижене хлоп’я років десяти-одинадцяти, мабуть поводитир, притулилося поруч. Розкуйовджений художник сидить біля мольбертом і зосереджено пише портрет кобзаря.

Як же не хочеться гостеві відривати Сергія Івановича від роботи! Він мовчки дивиться на руку художника. Нарешті той піднімає очі й впізнає Яворницького.

- Дмитре Івановичу!

Друзі обіймаються, торсають один одного за плечі. Пес Губернатор і собі намагається тицьнутись мордою в коліна гостя.

Всадовивши Дмитра Івановича, Васильківський приніс матеріали до альбома. Той роздивляється тонко написані аквареллю постаті українців у національних строях XVII-XVIII століть. Чимало тут і конкретних історичних осіб: Богдан Хмельницький, Іван Гонта, Григорій Сковорода. З узагальнених типів істориків найбільше подобається кобзар. На малюнку він упізнає того, що зараз грає художників.

До акварелей Васильківського інший художник – Самокиш - віртуозно – пером та тушшю - виконав віньєтки. На них гарцюють вершники, лаштуються до бою гармаші, мандрують шляхом кобзарі...

- Як же гарно! – задоволено каже Яворницький. – Дуже гарно! А як справи з видавцем?

- Усе гаразд. Угоду підписано. Ми надаємо йому довічне право видавати й перевидавати альбом, а він платить нам злидений гонорар. Якщо ж ми перекинемось із своєю працею до іншого, записано в угоді, то заплатимо йому два мільйони карбованів неустойки...

- Ого! – аж підстрибнув Яворницький.

- А я не здивувався, - всміхнувся Васильківський. – Навпаки, запропонував два виправити на двадцять.

Яворницький вражений.

- Навіщо?

- Та нам однаково – чи два, чи двадцять... І двох заплатити не зможемо.

- Тепер ясно, - розреготався Яворницький і заходився переповідати вступ до альбома.

Васильківський деякий час мовчки роздивлявся рудувату голову гостя, його довгі вуса, світлі очі. Потім усміхнувся і сказав:

- А знаєш, Дмитре Івановичу, ти все більше стаєш схожим на того писаря, яким намалював тебе Репін...

Йшлося про те, що, малюючи з тоді молодого ще Яворницького писаря в своїх “Запорожцях”, Репін зобразив історика значно старшим, бувалим козаком. Старіючи, Яворницький робиться саме таким, яким написав його художник.

- Геній вміє передбачати, - всміхнувся Яворницький і собі роздивляючись товариша.

Уславлений і широко відомий Васильківський залишився простим і щирим. Невисокий на зріст, присадкуватий, з копицею волосся на круглій голові, завжди у вишиваній сорочці. На круглястім обличчі з малими вусиками і коротким носом невеликі розумні очі. На устах грає лукава посмішка. З першої зустрічі не кожен здогадається, що має справу з артистичною, чутливою натурою – про це свідчать і мова, і рухи, і міміка. Мова алегорична, пересипана дотепами, несподіваними образами. Як справжній артист, Сергій Іванович володіє вмінням перевтілюватись й дотепно імітувати, при потребі вдаючись до містечкового жаргону.

Васильківський досяг свого zenіту. Його визнано чи не найтоншим акварелістом кінця XIX століття. Мініатюрні шедеври художника експонуються у Харкові, Києві, Петербурзі. Як живописець він теж не знає

собі рівних. Васильківський – учасник найпрестижніших всеросійських виставок.

Єдине, що з'явилося у характері Васильківського нового – більша впевненість у власних силах і абсолютна зневага до авторитетів, які чимось скомпрометували себе. Поважаючи прекрасне, до фальші він був нещадним. Безкомпромисним був і до підлості, не терпів дурощів.

У Харкові стала легендою темно-зелена, підбита червоною китайкою чумарка Васильківського. Така сама була в міського голови. Художник спеціально справив чумарку, щоб дратувати голову. У ній його сприймали за високе начальство, доземно кланялись, підлабузницьки вигинали спину й не казали, а просто таки виспівували:

- Добридень, пане голово! Здрастуйте! Доброго здоров'ячка!

У відповідь художник реготав і “виховував” тих, кого чумарка збила з пантелику:

- Коли ви вже не чинам уконятиметесь, а шануватимете справжні голови?

Неперевершений пейзажист, чудовий живописець, Васильківський все частіше вдавався до графіки. Ненависть до всього огидного виявлялась у майстерно виконаних ним карикатурах. Показує він їх не кожному, а тільки тому, хто заслужить на його ласку. Ось як щирий його друг Дмитро Яворницький.

Блимнувши лукавим оком, художник поклав перед Дмитром Івановичем іншу папку... (За М.Безхутрим; 830 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Над альбомом “З української старовини” разом з істориком Д.Яворницьким працювали художники
 - а) С.Васильківський і М.Пимоненко;
 - б) С.Васильківський і Микола Мурашко;
 - в) С.Васильківський і М.Самокиш;
 - г) М.Пимоненко і М.Самокиш.
2. Щоб зустрітися з С.Васильківським, Д.Яворницький приїхав
 - а) до Києва;
 - б) до Львова;
 - в) до Харкова;
 - г) до Полтави.
3. Будинок художника містився на
 - а) Миколаївській вулиці;
 - б) Олександрівській вулиці;
 - в) Єлизаветинській вулиці;
 - г) Катерининській вулиці.
4. Крізь прочинені двері історик почув
 - а) неголосну розмову;
 - б) неголосний спів під гітару;

- в) неголосний спів під кобзу;
г) звуки фортепіано.
5. Першим гостя зустрів
- а) пес Рябко;
б) пес Сірко;
в) пес Реформатор;
г) пес Губернатор.
6. Побачивши зображеного на картині Мамає, історик вигукнув:
- а) Є хто живий? Чи всіх порубано?
б) Є хто живий? Чи всіх покарано?
в) Є хто живий? Чи всім вже голови стято?
г) Є хто живий? Чи всі повтікали?
7. У сусідній кімнаті Сергій Васильківський писав
- а) автопортрет;
б) портрет козака;
в) портрет кобзаря;
г) портрет гетьмана.
8. Серед матеріалів до альбома “З української старовини” були зображення реальних історичних осіб:
- а) Богдана Хмельницького, Івана Сірка, Івана Мазепи;
б) Богдана Хмельницького, Івана Гонти, Григорія Сковороди;
в) Богдана Хмельницького, Юрія Хмельницького, Івана Виговського;
г) Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Богдана Хмельницького.
9. До акварельних малюнків Васильківського художник Самокиш тушшю створив
- а) рамки;
б) колажі;
в) віньєтки;
г) підписи;
10. На своїй картині “Запорожці” Рєпін зобразив Яворницького як
- а) Івана Сірка;
б) козака, що програвся у карти;
в) беззубого старого дідка;
г) писаря.
11. Фразеологізм *досягти свого зеніту* означає
- а) стомитися, виснажитися;
б) постаріти, ослабнути;
в) виявити себе (свої можливості, здібності) найбільшою мірою;
г) потрапити в скрутне становище.
12. Васильківського було визнано
- а) найкращим офортисом кінця ХІХ ст.;
б) найтоншим акварелістом та найвправнішим живописцем кінця ХІХ ст.;
в) найвідомішим карикатуристом кінця ХІХ ст.;
г) найпопулярнішим скульптором кінця ХІХ ст.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО АУДІОВАННЯ

1. Микола Пимоненко

Художник-жанрист Микола Пимоненко не був у своїй творчості моралістом. Тонкий знавець звичаїв і обрядів, він передовсім був поетом народного побуту.

Проте полотна викривального змісту є і в нього. В картині “Додому” художник створив образ гіркого п’яниці, який ледве доплентався до свого подвір’я. Своім змістом полотно перегукується з дуетом Карася й Одарки з опери “Запорожець за Дунаєм” – біля хати на п’яного чекає привітна дружина з дрючком.

Цікаво, що картина настільки точно відтворювала типове явище споювання народу, що стала свого роду символом. Хвацький фабрикант Шустов без згоди Пимоненка швиденько репродукував картину на етикетку до пляшки “нового сорту” горілки із промовистою назвою “Спотикач”. Розгніваний Пимоненко спеціально поїхав до Москви. Після гострої розмови з Шустовим такий “рекламі” було покладено край.

Моральне обличчя торговців отруйним зіллям Шустових було, звичайно, ще нижче, ніж у споюваних ними жертв. Прагнення наживи настільки розбестило горе-підприємців, що вони ладні були спекулювати навіть на сюжеті твору, в якому, до речі, вони самі й розвінчувались.

У бурхливому протесті проти подібного використання його картин – увесь Пимоненко і вся його громадянська позиція. Художник завжди прагнув опоетизовувати добрі традиції і, як міг, боровся із шкідливими.

Ось полотно “Весілля в Київській губернії”. Похмура осіння природа, непривітне світло з-під дощових синюватих хмар відповідають настроєві цього дивнуватого весілля. Воно позбавлене справжньої радості. Веселість тут штучна, бо хмільна. Люди – рідня, гості – підкреслено байдужі і до молодят, і до їхнього майбутнього. До них нікому немає діла – молоді самотньо й сумно йдуть попереду гурту, де всі напідпитку. Яким холодом дихає навіть від освяченої віками традиції одруження, якщо вона не перейнята людською щирістю, лагідністю, доброзичливістю! Який моральний урок дає тут митець!

А ось інше полотно – “Біля криниці” (інша назва – “Суперниці”). Усе залите яскравим полуденним сонцем. Буяє зеленню сад, огорнутий теплим літнім повітрям. На гарячому піску коло криниці – прозоро-фіолетові тіні від постатей дівчини й парубка, а ще від корови, яка застигла поруч, чекаючи, поки люди подадуть відро з прохолодною водою... Яка навколо злагода, тиша, радість! Плавню жєбонить розмова парубка й дівчини: народжується тепле й ніжне почуття.

Але що це? У серпанкову безхмарність вривається зло. Дівчину, що ніби світиться зсередини, свердлить задрісний погляд чорнявої суперниці, що

причаїлася неподалік. Така нікому не простить, не подарує щастя! Така розіб'є, отруїть, зганьбить і зруйнує чуже кохання!

Хто-хто, а Микола Пимоненко знав, що в українському фольклорі криниця уособлює чистоту, здоров'я і життя. Тому й проводить він у своїй картині паралель між криничною водою і коханням молодої пари. В руках у закоханої дівчини біле і ще порожнє відро. Його ще належить наповнити: почуття має бути зміцнене, вивірене життям. А в суперниці відро темне і вже повне – це символ її лихих задумів.

За прекрасним полудневим спокоєм митець розгледів драму – хоч і одвічну, але не таку вже й банальну. З однієї криниці хтось бере чистий кришталь добра, а хтось черпає чорний мул заздрості.

Народився Микола Пимоненко в Києві, тут зростав і мужнів. Проте з самого дитинства полюбив село з його мальовничими краєвидами й чудовими людьми. Миколин батько був відомим київським різьбярем по дереву й живописцем. Він прищеплював синові повагу до простого люду і до праці. Вийжджаючи виконувати замовлення у Васильків, Боярку чи Мотовилівку, батько завжди брав із собою сина.

Після короткого навчання в приватній майстерні 14-річний Микола Пимоненко став учнем вже тоді знаменитої Київської рисувальної школи Миколи Мурашка. Свого часу в цьому закладі навчалися Іван Їжакевич, Фотій Красицький, Григорій Світлицький, а також росіяни Михайло Врубель, Ісаак Левітан, Валентин Серов. Директор школи Микола Мурашко сам запросив талановитого учня, а оскільки сім'я Пимоненків жила бідно, звільнив Миколу від плати за навчання.

На все життя запам'ятав Микола свою зустріч з Іллею Рєпіним, який улітку 1881 року відвідав Київ і гостював у Миколи Мурашка. Завітавши до рисувальної школи, Рєпін звернув увагу на винятково талановитого хлопця. Він і рекомендував Миколу для вступу до Петербурзької академії мистецтв.

Та недовго навчався Пимоненко в академії. Через слабе здоров'я, яке не витримувало суворого петербурзького клімату, і, звісно, через матеріальні нестатки молодий художник змушений був уже через два роки повернутися до Києва.

Микола викладав малярство в рисувальній школі Мурашка, працював над власними картинами. Невдовзі вступив до Товариства пересувних художніх виставок і упродовж двох десятиліть брав участь у виставках цього важливого об'єднання митців. Назву свою Товариство дістало від того, що виконані його членами картини призначалися для “пересування” з міста в місто, служили справі наближення мистецтва до життя. Здавалося б, суто організаційний захід – рух виставок по країні з метою залучення до мистецтва більшого кола глядачів, - а як вплинув він на зміст і форму мистецтва, на психологію творчого процесу, зрештою, на ідейні переконання майстрів образотворчого мистецтва! Микола Пимоненко тому й вступив до цього російського товариства, щоб, занурившись в народне життя, показати його без прикрас не обраній публіці, а широкому загалові.

Однією з найбільших заслуг Пимоненка перед українським малярством стало те, що він об'єднав побутовий жанр з настроєвим пейзажем. Природа з її барвами, з її єдністю неба, землі, рослинності неначе “підсвічує” образ того чи іншого персонажа. Стан природи або підсилює, або – за законами контрасту – суперечить душевному станові людини.

В період найвищого творчого піднесення Микола Пимоненко створив такі чудові полотна, як “Українська ніч”, “Перед грозою”, “Гопак”, “Побачення”, “Київська квітникарка”. Йому було присвоєне звання академіка малярства. Після участі в міжнародних виставках 1907 року в Мюнхені, Берліні, Римі, Парижі та Лондоні, до художника прийшло світове визнання. Товариство мюнхенських художників та Паризька міжнародна спілка мистецтв та літератури обрали його своїм членом. За картину “Гопак”, що демонструвалася в Парижі, Пимоненкові присудили високу міжнародну нагороду, а саму картину придбав Луврський музей.

9 березня 1910 року громадськість Києва і всієї України урочисто відзначала 25-річчя творчої та педогогічної діяльності Пимоненка, його щиро вітали колеги з країн Європи. Як земляки, так і зарубіжні діячі шанували у Миколі Пимоненку не лише його таланти, а й відданість рідному народові (За Д.Степовиком; 935 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Микола Пимоненко є видатним українським
 - а) пейзажистом;
 - б) портетистом;
 - в) баталістом;
 - г) жанристом.
2. Микола Пимоненко є автором таких полотен:
 - а) “Козача левада”, “Козаче подвір’я”, “Козак в степу”;
 - б) “Весілля в Київській губернії”, “Суперниці”, “Побачення”, “Гопак”;
 - в) “Ніч на Дніпрі”, “Березовий гай”, “Чумацький тракт в Маріуполі”;
 - г) “Цар-колос”, “Рідне поле”, “Квіти України”, “Сніданок”.
3. Зображена на картині Пимоненка “Суперниці” криниця уособлює
 - а) красу природи;
 - б) заздрощі до чужого щастя;
 - в) чистоту, здоров’я і життя;
 - г) глибину і незбагненність людських переживань.
4. Микола Пимоненко народився
 - а) у Києві;
 - б) у Василькові;
 - в) у Борзні;
 - г) у Гадячі.
5. Батько художника був
 - а) священиком;
 - б) поміщиком;

- в) викладачем рисувальної школи;
г) різьбярем по дереву та живописцем.
6. На чолі Київської рисувальної школи, де навчався Микола Пимоненко, був
- а) Олександр Мурашко;
б) Микола Мурашко;
в) Фотій Красицький;
г) Іван Їжакевич.
7. Для вступу до Петербурзької академії мистецтв Миколу рекомендував
- а) Карл Брюллов;
б) Ісаак Левітан;
в) Валентин Серов;
г) Ілля Рєпін.
8. Петербурзької академії мистецтв Микола Пимоненко не закінчив через
- а) ностальгію – тугу за батьківщиною;
б) невідповідність принципів викладання власним поглядам на мистецтво;
в) слабке здоров'я та матеріальні нестатки;
г) нещасливе кохання.
9. До Товариства пересувних художніх виставок Микола Пимоненко вступив, щоб
- а) здобути визнання не лише в Україні, а й серед російських знавців мистецтва;
б) здобути популярність та славу;
в) показати життя українського народу не обраній публіці, а широкому загалові;
г) мати гідне матеріальне відшкодування за свою працю.
10. Світове визнання прийшло до Миколи Пимоненка після
- а) участі в міжнародних виставках 1900 року;
б) участі в міжнародних виставках 1907 року;
в) участі в міжнародних виставках 1917 року;
г) участі в міжнародних виставках 1925 року.
11. Луврський музей придбав полотно Миколи Пимоненка
- а) “Українська ніч”;
б) “Перед грозою”;
в) “Суперниці”;
г) “Гопак”.
12. Двадцятип'ятиріччя творчої діяльності Миколи Мурашка відзначалось
- а) 1900 року;
б) 1905 року;
в) 1910 року;
г) 1920 року.

2. Хомут

Антін зайшов у двері, пригнувши голову, водночас начебто вклонившись дідові, який нетерпляче чекав онука. Нахилився, поцілував діда в чоло, торкнувся щокою.

Що Гнат Дмитрович шанував у своєму нащадкові, то це те, що Антін ніколи ні з ким не загравав. Він був рівним з усіма – і з дядьками, і з своїми ровесниками, і з дітьми. Він цінував і свій розум, і чужий, ніколи не налаштувався на пустомельство, на хвалькуватість. І сам до всього доходив, а не підбігав, не хапав з вітру... Недарма ж “при науці” в столиці його залишили.

Онук присів біля діда на ослін. Він не дуже вірив у якусь змістовну розмову із старим. Ну, лежить, прислухається до своїх болячок, силою духу перемагає ті болі і запитує у Всевишнього: “Коли вже?”

- Синку, ти віруєш? – аж підвівся на ліктях старий.

- У мудрість. А то вже не так важливо, людська вона чи божественна, діда твого чи самого Господа. Тільки на фундаменті Мудрості можна щось створити. Тож молюсь і Богові, і людині.

От ще щось скаже Антін, і дід... заплаче. Але бере себе в руки.

- Мудрість таких, як я, уже не бери до уваги. Хто ми? Сміття вчорашньої недобудови. Орієнтуйся на свою. Ми вже ні на що не здатні, хіба що просити. Так от я найперше прошу: зі мною відійде друге тисячоліття, а щоб в третьому не залишилося рабство наше, поховай хомут разом зі мною

Від цих несподіваних слів тисячі невидимих голок пронизали Антонові і мізок, і душу. Хомут? Поховати?

- Як це ви, діду, уявляєте? Прямо в могилу?

- Прямо. Я з ним прожив сімдесят літ. Весь час був на мені – у роздумах і у серці. Ти знаєш, скільки він увібрав поту людського і сліз! Його ж можна було малювати на радянському гербі: хомут в оточенні пшениці, посередині – серп і молот, а внизу, де хомут зав'язується, щоб була гірлянда з наручників... Хомут мусить піти зі мною, - голос старого дрижав.

- Діду!..

- Синку, ти знаєш, мені пора відійти. Коли мене ховатимуть, нехай дітки – Роман і Оксанка – попереду несуть хлібину. Далі хтось хай несе хомут. Далі – портрети моїх братів, які не повернулися з війни... У червоно-чорних стрічках. За ними рід весь наш піде. Найближчі – кровинки мої. Хай несуть фотографію Миколки-афганця, Тетянки, що в Прибалтиці під танки потрапила, Сергія, що на Баренцовому загинув... Перед труною батюшка хай іде, освячує дорогу, а потім і могилу. А хомут покладете мені в головах. До речі, подивись, де він там, приведи його до ладу. Батюшка запечатає могилу, відправить панахиду... Не треба, щоб хтось там говорив. Коли повернетесь до села, розламайте паляницю і всім-всім дайте по крайцю. Медаль “За відвагу” візьми додому, решту віддай у військкомат, не в сільраду. Оце, синку, найперше і найголовніше. “За відвагу” понесете переді мною на подушечці, нехай усі побачать.

- Може, й інші на подушечці? Півтора десятка ж!

- Ні, тільки цю. У ній і комедія, і трагедія, і геройство. А потім десь біля іконки її примостиш, може, підвісиш якимось.

Зайшов Петро. Останні слова почув.

- Може, в хаті, там ікона більша? Ця ваша якась невиразна, не яскрава. Самі очі...

- Подивися лише хвилинку в ті очі, - і ти станеш іншим, сину мій.

Петро глянув скося, потім відвернувся.

- Як помру – придивишся уважніше, - порадив батько. – Цій іконці вже триста літ. Хтось із нашого роду її освятив на мошах преподобного ігумена Почаївського Іова в останні дні православної волі в лаврі Почаївській.

- А я думав, що ви самі намалювали, - здивувався Петро. – Себе. Вона ж валялась і в клуні, і в хліві, і на горищі серед мотлоху. Ви ж наче недавно її витягли.

- Після смерті Сталіна.

- Ото так за неї боялися?

- За вас.

- Це ж зараз реліквія! – аж вигукнув Петро. – Великих грошей варта.

- Вона поклоніння великого варта. Бо поки вона є, і рід наш буде, синку.

Антін дивився на ікону. На жодній із тисяч фотографій чи картин такого полону очей не стрічав. Це був справді неземний погляд. Хотілося змахнути крилами – злетіти або впасти на коліна.

Треба розпрядитися всім. Зробити, як заповідав Отець. Бо не смерть діда вшановується, а велич його, велич українського хліборобського роду. Відходить у вічність глава найсвятішої у світі хліборобської родини, витязь землі української возноситься духом до Бога, а плоттю і справами залишається на землі і в землі. Ніхто, крім Бога, не має права дорікнути йому за його діяння, за його життя, за його муки і кривди. Нічого до того життя не додати, нічого не відібрати. Воно досконалість світла і тіні, правди і лукавства, любові і ненависті, слави і суєти, наївності і мудрості, ганьби і честі. Все, все було! Нікому не дано визначати, чого мало бути більше, а чого менше. Тільки ти сам! І Бог!

- Петре! Антоне! – покликав старий. – Де ваші руки? Дайте!

Син і онук потягнулися до піднятих дідових рук, торкнулися, злилися, затремтіли разом.

- Я відійду сьогодні. Поховайте мене в суботу, післязавтра, опівдні.

- Батьку! – похилився Петро. – Ну ви ж такий у нас! Батьку! – зарюмсавав, сповз на долівку, впав на коліна. – Простіть мені, тату!..

Антін міцно тримав дідову руку і тримався. Дідова рука вже наче бралася памороззю.

- У суботу! Хліб роздайте усім по шматочку. І мені окраєць покладіть. А хомут, Антоне, - в узголів'я! Йому дві тисячі літ!.. Не залишайте його на нашій землі! У могилу киньте!.. (За Л. Федоруком; 835 сл.)

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Онук Антін приїхав до діда

а) із райцентру, де працював;

б) із сусіднього міста, де жив із сім'єю;

- в) із столиці, де його залишили “при науці”;
г) із близького зарубіжжя, де був на заробітках.
2. Дід шанував онука за те, що той
- а) вмів красиво говорити;
б) вмів підтримати й захистити;
в) вмів заробити і був дуже практичним;
г) ніколи ні з ким не загравав і був рівним з усіма.
3. Перше дідове запитання до онука було таке:
- а) “Синку, ти залишишся?”
б) “Синку, ти віруєш?”
в) “Синку, ти зробиш, як я скажу?”
г) “Синку, що ж це навкруги робиться?”
4. Першим проханням діда було
- а) поховати його з оркестром;
б) поховати його з салютом;
в) поховати його тихо й непомітно;
г) поховати з ним разом хомут.
5. Долею військових медалей дід розпорядився так:
- а) “За відвагу” нести на подушечці, інші віддати у військкомат;
б) усі півтора десятки нести на подушечках;
в) усі покласти з ним у труну;
г) усі віддати до музею.
6. Стародавню іконку дід насмілився витягнути тільки
- а) після закінчення війни;
б) після смерті Сталіна;
в) після смерті Хрущова;
г) під час Горбачівської перебудови.
7. Дивлячись на цю іконку,
- а) хотілося каятись і молитися;
б) хотілося плакати і молитися;
в) хотілося почати життя заново;
г) хотілося змахнути крилами – злетіти або впасти на коліна.
8. Антін вирішив, що зробити, як заповідав дід, дуже важливо, тому що
- а) вшановується смерть трудящої людини;
б) вшановується велич українського хліборобського роду;
в) соромно буде сусідів;
г) порушення волі вмираючого не прощає Бог.
9. Дід звелів поховати його
- а) наступного по смерті дня;
б) у п’ятницю, післязавтра;
в) у суботу, завтра;
г) у суботу, післязавтра.
10. Опрацьований текст має
- а) побутовий характер;
б) філософський характер;

в) фольклорний характер;

г) повчальний характер.

11. Хомут у дідовій і народній долі уособлює

а) закабалення і приниження працею;

б) закабалення і приниження війною;

в) закабалення і приниження державою;

г) закабалення і приниження об'єктивними умовами дійсності.

12. В основу опрацьованого тексту покладено

а) розповідь і опис;

б) розповідь і роздум;

в) опис і роздум;

г) розповідь, опис і роздум.

3. Кривава тризна

Запорожці перейшли Сиваш. Везли чималу здобич, вели сім тисяч визволених християн. Валка розтяглася на кілька верст.

Визволені з полону брели окремо, на деякій відстані, щоб не ковтати пилюку. Сірко під'їхав до недавніх бранців. Козаки пролили в останньому бою багато крові, але пролили не марно – вона шугає волею в жилах он тих людей. Як-то зараз світяться їхні душі!

Сірко прикипів очима до натовпу, намагаючись дихнути разом з ним тією волею, порадіти їхньою радістю. Але що довше приглядався, меншала його радість, натомість у душу напливала тривога. Спершу подумав, що он ті троє визволених зупинилися випадково, волочаться позаду, бо притомилися. Вони тихо розмовляли, зиркали в його бік. І він уловив у тих поглядах щось злодійкувате, нерадісне.

Сірко відчув себе так, мовби в душу кинули жменю снігу. Він ніколи не обманювався людськими очима. Не всім потрібна його воля. Рабство – воно іноді теж солодке! Куплений зрадою бог дорожчий, ніж отой, з яким народився. Милішими стають і чужі слова, й одіж, і звичаї.

Тоді для чого ж навчають рідних слів матері? Для чого бережуть звичаї батьки? Для того, щоб діти обміняли їх у чужому краї, як розмінюють на жменю мідяків золотий гріш?! Чужі звичаї можуть бути й гарними, але ж вони – чужі. Тільки потурнаки міняють своє, батьківське, на чужинське. Так можна поміняти все. Поміняти звичаї, вітцівщину - це поміняти матір. Народила мати дитя, виспівала йому всі пісні, а в тих піснях – піт і кров дідів і прадідів, а тепер цей чоловік проміняв рідну пісню на чужинську, вищідив зі свого серця кров дідів і прадідів і налив чужої! У чужому краї тепліше сонце, у чужому краї солодші плоди. Але чим завинив перед тобою, потурначе, рідний край, що ти цураєшся його? Край, як і долю, не вибирають, вони – од Бога.

Надвечір стали в неглибокій балці, по дну якої хлюпотів степовий струмок. Його обліпили коні й люди. Минуло немало часу, доки валка втамувала спрагу.

По тому Сірко наказав варити куліш. Незабаром по степу розлився запах розвареного пшона, який перемішувався з пахоцями полину та інших, уже сухих, трав.

Сірко довго блукав понад балкою, відтак зійшов на могилу, що самотньо чорніла у степу. Дивився на багаття, на визволених з полону. Пекуча дума краяла мозок.

Зійшовши з могили, Сірко побрів поміж бранцями, іноді зупинявся, розпитував. Остеронь інших сиділа смаглява черкешенка в дорогій одежі – кажуть, жінка чи наложниця хана. Вона збила ноги, отаман наказав підібрати для неї взувачку, знайшли чоловічі постолі, вона виглядала в них як горлиця на гусячих лапах. Але, видно, за ханом не сумувала – усміхалася. А може, подумав, посміхалася зі страху, щоб задобрити його? Вони, недавні бранці, не всі щирі. Знову ловив скрадливі, навіть приховано ворожі погляди.

І зводилась у голові страшна думка: він не може, не має права привести їх на Україну. Не може поселити зловорожців серед своїх людей, не може висіяти власною рукою серед пшениці кукулю. То що ж робити? Пустити їх, нехай ідуть у Крим, а потім вертаються з ятаганом? Якщо й не самі прийдуть, то їхні діти...

Отаманів гнів, біль і розпука злютувалися в запитання, з яким звернувся до чоловіка в татарському вбранні:

- Тобі там було добре чи погано? Тільки не бреш. Якби відпустили, вернувся б назад?

В очах чоловіка потекла сіра каламуть. Він боявся збрехати й боявся сказати правду. Вичавив на губи посмішку, догідливу й вибачальну водночас. Отаман довго мовчав, тоді важко повернувся й пішов.

По обіді кошовий наказав підняти й зібрати всіх, кого виручили з неволі. Вони збилися у великий і тісний гурт. Сірко пройшов упродовж натовпу, вернувся й став перед людьми. Натовп стояв притишений.

- Люди добрі, - сказав Сірко тихо, - ми визволили вас і привели в оцей степ. Тепер вибирайте самі, кому куди стелиться путь: у землю батьків чи назад у ханську сторону. Вести силоміць не будемо нікого. У кожного з вас є серце, а в ньому любов, що вибирає. Є совість, є честь... - отаман примовк з досади на себе, що не втримав цих слів. – Отож воля ваша. Хто піде з нами, лишайтесь на місці, хто хоче вернутися, проходите вперед, за мою спину.

Юрба заворушилася. Сірко не сподівався, що все станеться так швидко. Декотрі навіть побігли, наче боялися, що їх зупинять. Він думав, що їх буде небагато. А вони йшли і йшли... Отаман спочатку намагався втримати їх поглядом, а далі опустив очі й дивився в землю.

Коли кошовий підвів голову, за плечима їх було трохи менше, ніж тих, що лишилися. Отаман не йняв віри очам. Спочатку гадав – зажадають повернутися отакі, як черкешенка. Звикла до розкошів, проміняла на них волю. Проте вона не пішла, лишилася. Дивилася не в кримську, а в кавказьку сторону. Отаманові стислося серце. Він ледве стримався, щоб не вклонитися тій жінці.

- Бог вам суддя! – сказав кошовий, повернувшись до меншого гурту. – Він суддя всім.

Закинувши на плечі клумаки, менша валка потягла на Крим. Над балкою нависла тиша, вона була схожа на ту, котра запановує на кладовищі біля свіжої могили по останній лопаті землі. Коли голови втікачів стали зливатися з обрієм, кошовий наказав погукати старшину. Коли зійшлися всі восьмеро похідних полковників, він поклав руку на булаву за поясом, другою показав у степ:

- Рубати всіх упень!

Слова впали в козацькі серця, як розпечені цвяхи. Допіру всі сподівалися, що кошовий накаже вернути перекинчиків, але це його веління видался неймовірним.

- Тому, хто відцурався вітчизни, немає місця на землі, - сказав кошовий. – А гріх од Бога – на мені одному. Вишикуйте, панове отамани, козаків по командах. Одберіть молодих. Вони мають виконати повеління долі.

Дикий степ сполохав тупіт коней. Вершники летіли, низько попригинавшись до кінських грив, над ними червоно блищали шаблі.

...Задушливо пахли стоптані копитами полини. Сірко їхав і дивився на посічених. То було щось несосвітнене, пекельно страшне. Серце стискалося з болю, проте каяття не було. Порубані лежали, витягнувшись в один довжелезний ключ, порозкидавши в травах руки. Вони й справді нагадували журавлиний ключ, що заблукав у безконечних просторах, полетів не в той бік. Сіркові здалося, ніби мертві руки зводяться, він чув посвист вітру й тихий жалібний клич.

Він знав, що чутиме його довго – все життя. У грудях пекло, мимоволі зводилася думка: чи правильно вчинив і чим одкупиться перед світом. Правильно - неправильно, хто судитиме? Для нього – правильно, для когось – неправильно. Скрипнув зубами, прошепотів сухими губами: “Карай, Боже, якщо я неправий. Я не міг учинити інакше. На пострах онукам і правнукам, у науку всім моїм братам.”

Окинув поглядом степ.

- Простіть нас, брати,- мовив гірко крізь біль, що проймав груди, - а самі спіть тут до страшного суду Господнього.

Потім оглянувся на козаків, що непорушно сиділи в сідлах, низько вклонився.

- А ви, – мовив, - простіть мені, що вас, молодих, послав на цю криваву тризну. У вас народяться діти, ви розкажете їм про ці сумні поминки. Нехай знають: хто одцурався рідної землі, не гожий дивитися на сонце! Немає двох сонць, немає двох Богів, немає двох неньок. Розкажіть про це своїм дітям. А вони нехай розкажуть своїм *(За Ю.Мушкетиком; 1100 сл.)*.

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Чому валка запорожців розтягнулась на кілька верст?
а) возами везли багато воєнної здобичі;

- б) вели сім тисяч полонених ворогів;
в) вели сім тисяч визволених християн;
г) вели три тисячі визволених християн.
2. Навіщо Сірко під'їхав до колишніх бранців?
а) щоб їх поразувати;
б) щоб їх підбадьорити;
в) щоб вишикувати їх в одну колону;
г) щоб порадіти їхньою радістю.
- 3.Що зрозумів Сірко, придивившись до визволених?
а) звільнення зробило всіх щасливими;
б) вони думають тільки про рідну домівку;
в) вони надзвичайно стомлені;
г) не всім потрібна воля.
- 4.Поміняти звичаї, вітцівщину, вважав Сірко, це однаково, що
а) поміняти віру;
б) поміняти мову;
в) поміняти матір;
г) поміняти долю.
- 5.Того, хто міняє батьківське на чужинське, Сірко подумки назвав
а) зрадником;
б) потурнаком;
в) яничаром;
г) хриstopродавцем.
4. Чому Сірко засумнівався у щирості черкешенки?
а) тому що недавні бранці не всі щирі;
б) тому що взагалі не довіряв жінкам;
в) тому що жінка на була його співвітчизницею;
г) тому що вона була дружиною хана.
- 6.Сірко зрозумів, що не має права привести тих, кого засмутило визволення, в Україну, через те що
а) вони однаково повернуться на чужину;
б) вони ненавидітимуть його все життя;
в) не може поселити зловорожців серед своїх людей;
г) багато хто з них поміняв віру.
- 7.Чому Сірко дав можливість визволеним з полону самостійно вибрати своє майбутнє?
а) був упевнений, що повернутися в рабство не захоче ніхто;
б) вважав, що в кожного є серце, а в ньому любов, що вибирає;
в) хотів пересвідчитись, що повернуться одиниці;
г) хотів нагородити вірних батьківщині і покарати зрадників.
8. Як поставились козаки до Сіркового наказу знищити перекинчиків?
а) відчули задоволення і полегкість;
б) сприйняли як належне;
в) відчули певне здивування;
г) таке веління видался їм неймовірним.

9. Що відчув Сірко, побачивши, що тих, хто хоче повернутися, лише трохи менше, ніж тих, хто залишився?
- а) серце в нього обкипіло кров'ю;
 - б) відчував себе ні в тих, ні в сих;
 - в) не йняв віри очам;
 - г) потемніло в очах від гніву.
10. Чому отаман ледве стримався, щоб не вклонитися черкешенці?
- а) бо вона дивилася не в кримську, а в кавказьку сторону;
 - б) бо вона могла прислужитися Україні;
 - в) бо вона, зманіжена, не жалілася на важку дорогу;
 - г) бо був вражений її винятковою вродою.
11. Чому для виконання вироку – знищення перекинчиків – Сірко наказав відібрати молодих?
- а) бо старші козаки стомилися в дорозі;
 - б) бо вони спритні й зробили б це швидко;
 - в) щоб запам'ятали це самі і розповіли про це своїм дітям;
 - г) щоб якнайшвидше забули про те, що сталося.
12. Що відчув Сірко, побачивши порубаних козаками перекинчиків?
- а) докори сумління й каяття за вчинене;
 - б) сумніви і власній правоті й жаль;
 - в) відчай від непоправності скоєного і страх;
 - г) серце стискалося з болю, проте каяття не було.
13. Як визначив Сірко причину знищення перекинчиків?
- а) як покарання за зрадництво;
 - б) як засторогу онукам і правнукам та науку всім сучасникам;
 - в) як звільнення від некорисних для України людей;
 - г) як імпульсивний, незважений вчинок.
14. Кого Сірко вважав *негожим дивитись на сонце*?
- а) того, хто неспроможний захистити себе;
 - б) того, хто не захищає свободи із зброєю в руках;
 - в) того, хто підкорився гнобителям;
 - г) того, хто одцурався рідної землі.

ЧИТАННЯ МОВЧКИ

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ

«Хіба не однаково, якою мовою говориш? Адже хліба чи м'яса від цього не побільшає...»
(З розмови пасажирів міського автобуса).

Чи не найпоширенішим (навіть серед філологів-мовознавців!) і найнебезпечнішим є переконання, що «мова є засіб, знаряддя спілкування

між людьми» (Й.Сталін), тобто, що основною (а то й єдиною!) функцією мови є комунікативна функція.

Чому до цього часу усі люди на Землі не заговорили якоюсь однією мовою, хоча б такою нескладною для вивчення штучною мовою есперанто? Дехто багатомовність людства пояснює як Божу кару за зухвалість – «вавилонське вежотворення». Та справа в тому, що насправді багатомовність – це не кара, а дар Божий (чи природи – це вже як для кого).

Кожна жива мова, крім комунікативної, виконує ще багато суспільно значимих функцій: пізнавальну, естетичну, фактичну та ін. – фахівці нараховують їх більше двадцяти. І найсуттєвішим є те, що кожна жива мова - це своєрідний інструментарій духовної та творчої діяльності людини й етносу. Кожна національна мова є неповторним, неперекладним органом світобачення, своєрідним «вікном у світ». Кожна національна мова – це унікальне макрополе духовної діяльності нації та окремих її представників, і саме вона історично і навіть географічно найкраще пристосована для найефективнішої творчої діяльності етносу. А значить, кожна національна мова, маючи свої переваги над іншими, а в чомусь і поступаючись перед ними, спроможна забезпечити найбільші успіхи в усіх сферах суспільного і особистого життя, - у тому числі й соціально-економічній (бо ж багато хто вважає, що мова впливає лише на культуру та освіту). Отож виявляється, що й такі приземлено-прагматичні речі, як «хліб і м'ясо» опосередковано, через результативність духовної (а відтак – наукової, політичної, економічної, правової, бізнесової і т.ін.) діяльності, залежить від того, якою мовою ми говоримо. І тут як відповідь репліку, винесену в епіграф, пригадуються слова нашого національного пророка: «Ох, неоднаково мені...» (За О.Пінчуком; 280 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Слова про те, що «мова є засіб, знаряддя спілкування між людьми», належать
 - а) В.Леніну;
 - б) Й.Сталіну;
 - в) М.Хрущову;
 - г) Л.Брежнєву.
2. Штучно створеною мовою є
 - а) фламенко;
 - б) анданте;
 - в) есперанто;
 - г) крещендо.
3. Біблія людську багатомовність витлумачує як Божу кару
 - а) за вбивство Каїном Авеля;
 - б) за будівництво Вавилонської вежі;
 - в) за нечестивість мешканців міст Содома і Гоморри;
 - г) за поклоніння Золотому тельцю.

4. *Комунікативна функція* мови означає її роль
- а) у пізнанні світу;
 - б) у спілкуванні між мовцями;
 - в) у людському мисленні;
 - г) у формуванні особистості.
5. Усього функцій мови фахівці нараховують
- а) більше п'яти;
 - б) більше десяти;
 - в) більше двадцяти;
 - г) більше ста.
6. Кожна національна мова найкраще пристосована
- а) для найефективнішої фізичної праці етносу;
 - б) для найефективнішої творчої діяльності етносу;
 - в) для найефективнішої спортивно-оздоровчої роботи серед представників етносу;
 - г) для організації дозвілля представників етносу.
7. Термін *жива мова* означає
- а) мову міжнародного спілкування;
 - б) мову, яка існує в усній і писемній формі;
 - в) мову, яка існує тільки в усній формі;
 - г) мову, яка існує тільки в писемній формі.
8. В епіграф опрацьованого тексту винесено репліку
- а) “Не одцурайсь, мій сину, мови! У тебе іншої нема”;
 - б) “Рости, рідна мово, і будь нам щитом!”;
 - в) «Хіба не все одно, якою мовою говориш?»
 - г) “Забувайте українську мову, забувайте власну мову, люди!”
9. На винесене в епіграф питання автор тексту відповідає цитатою
- а) “Всякому городу нрав і права”;
 - б) “Не гайнуйте часу, громадяни, забувайте українську мову!”
 - в) «Ох, неоднаково мені...»;
 - г) “Борітеся – поборете!”
10. Автором процитованих автором тексту слів є
- а) Григорій Сковорода;
 - б) Іван Котляревський;
 - в) Тарас Шевченко;
 - г) Пантелеймон Куліш.
11. Головною думкою опрацьованого тексту є
- а) уславлення милозвучності та краси української мови;
 - б) ствердження унікальності національної мови в житті етносу;
 - в) заперечення важливості національної мови в житті етносу;
 - г) ствердження думки про можливу користь одномовності людства.
12. Текст створено у такому підстилі наукового стилю мовлення:
- а) власне науковому;
 - б) науково-технічному;
 - в) науково-навчальному;

г) науково-популярному.

2. Чарівник співу

“Мар’янівка сниться мені від самого народження”, - ці слова повторював землякам, коли вони навідувались до його московської оселі, наш геніальний вокаліст, чарівник співу Іван Семенович Козловський. Туга за рідною Україною не покидала його “ні вдень, ні вночі”.

Українське село Мар’янівка розляглося на мальовничих берегах річечки Протока, що впадає у Рось. Воно лежить напівдорозі між Васильковом і Білою Церквою. Саме тут народився один із найвидатніших співаків ХХ століття.

Природа наділила його рідкісної краси голосом та глибоким філософським розумом. Він рано залишив затишне батьківське гніздо. Маючи усього сім з половиною років, пішов Іванко між люди – став послушником Свято-Михайлівського монастиря. Хлоп’я почало співати в монастирському хорі, там його голос уперше почув славетний Микола Лисенко. Почув – і благословив хлопця на служіння музі.

Сімнадцятирічним юнаком Іван вступив до Київського музично-драматичного інституту. Майстром оперного мистецтва виявив себе вже в студентські роки. Першим його успіхом була партія Петра в опері Лисенка “Наталка Полтавка”.

Мистецьке життя у Києві вирувало. Театральні афіші рясніли іменами подвижників сцени - Марії Заньковецької, братів Тобілевичів, Івана Мар’яненка. Хоч актори й поневірялись світами, хоч і терпіли скруту й безліч принижень, а все ж ніхто, як вони, не вмів пробудити в українцях волелюбний дух і почуття гідності – людської і національної.

У 1920 році з відзнакою закінчивши інститут, Іван Козловський дебютував на професійній сцені в Полтаві. Виступивши в партії Андрія (опера С.Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”), Козловський полонив своїм співом полтавчан.

1924 року співак перейшов до Харківського оперного театру, а через рік подався до Росії – до Свердловської опери. Тут Іван привернув увагу знаменитого режисера Володимира Немировича-Данченка, і той запропонував співакові взяти участь у великому гастрольному турне по Європі й Америці. Від пропозиції Козловському довелося відмовитися: перед тим він обіцяв протягом двох років співати у Свердловському оперному...

Сезон 1925-26 р.р. Іван Семенович співав у Московському Великому театрі. Тут він остаточно сформувався як вокаліст. Сцені Великого театру він віддав мало не півстоліття. Виконані ним оперні партії вважалися класичними зразками. Це Фауст з одноіменної опери Гуно, Альфред в опері Верді “Травіата”, Альмавіва з “Севільського цирюльника” Россіні, Герцог з опери Верді “Ріголетто”. Майстра завжди турбувало те, що постановники опер, захоплюючись сценічною й драматичною справою, часом нехтують

якістю вокалу. Сам Козловський був геніальним співаком і неперевершеним драматичним актором. У 30-х роках він здобув визнання ще й як талановитий режисер.

Філософська натура митця, ненастанні роздуми про життя й людську долю завжди приводили Івана Семеновича до вічного джерела наснаги – народної пісні. Будь-яка українська пісня у його виконанні - чи то “Закувала та сива зозуля”, чи “Чорнії брови, карії очі”, чи “Ой, у полі криниченька” – завжди бриніли трепетною любов’ю до України.

Та повернутися на рідну землю йому не судилося. Неначе вирок власній долі повторював Іван Козловський рядки Шевченкової поезії : “В неволі виріс між чужими і, не оплаканий своїми, в неволі плачучи умру...” Особливо любив він співати Лисенкові романси на слова Тараса Шевченка. (За Г.Мусієнком; 460 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Батьківщиною Івана Козловського було село
 - а) Іванівка;
 - б) Мар’янівка;
 - в) Семенівка;
 - г) Варварівка.
2. Послушником Свято-Михайлівського монастиря Іван став у віці
 - а) сімнадцяти років;
 - б) п’ятнадцяти років;
 - в) десяти років;
 - г) семи років.
3. Почувши спів хлопчика в хорі, його благословив на служіння музи
 - а) композитор Микола Лисенко;
 - б) композитор Семен Гулак-Артемівський;
 - в) композитор Микола Леонтович;
 - г) композитор Михайло Глінка.
4. Вокалу Іван Козловський навчався
 - а) у Петербурзькій консерваторії;
 - б) у Московській консерваторії;
 - в) у Київському музично-драматичному інституті;
 - г) у приватній музичній студії.
5. Уперше студент Козловський виступив на сцені у партії
 - а) Петра в опері Лисенка “Наталка Полтавка”;
 - б) Миколи в опері Лисенка “Наталка Полтавка”;
 - в) Андрія в опері Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”;
 - г) Івана Карася в опері Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”.
6. Після закінчення інституту Іван Козловський дебютував на професійній оперній сцені
 - а) в Києві;
 - б) у Львові;

- в) в Полтаві;
г) в Житомирі.
7. З Полтавського оперного театру Іван Козловський перейшов
а) до Харкова;
б) до Києва;
в) до Петербурга;
г) до Москви.
8. Взяти участь у гастрольному турне по Європі й Америці Козловському пропонував
а) К.Станіславський у Москві;
б) В.Немирович-Данченко у Свердловську;
в) М.Дягілев у Парижі;
г) М.Садовський у Києві.
9. У Московському Великому театрі Іван Козловський співав починаючи
а) з сезону 1920-21 року;
б) з сезону 1925-26 року;
в) з сезону 1930-31 року;
г) з сезону 1934-35 року.
10. Класичними зразками вважаються виконані І.Козловським партії в операх
а) “Тарас Бульба” Лисенка, “Запорожець за Дунаєм” Гулака-Артемовського;
б) “Травіата” та “Ріголетто” Верді, “Фауст” Гуно, “Севільський цирюльник” Россіні;
в) “Борис Годунов” Мусоргського, “Хованщина” Бородіна;
г) “Садко”, “Іван Сусанін” Глинки, “Русалка” Римського-Корсакова.
11. Вічним джерелом наснаги для співака залишалась
а) світова музична класика;
б) народна українська пісня;
в) духовна (церковна) музика;
г) сучасна естрадна пісня.
12. Улюбленими романсами Козловського були
а) романси М.Лисенка на слова Гейне;
б) романси М.Лисенка на слова Шевченка;
в) романси А.Кос-Анатольського на слова І.Франка;
г) романси К.Стеценка на слова Олександра Олеся.

3. Сікстинська мадонна

О, хто сказав, що не людина ти?
Таж ти живеш в Шевченковій Марії,
Перед тобою світ земний темніє,
Щоб хмаркою до ніг тобі лягти.
Максим Рильський.

Перше враження від цієї картини таке: навимовно гарна жінка несе здорованя хлопчика у міцних, але ніжних руках. Уже в тому, як Мадонна тримає сина, і навіть у лініях, якими окреслено постать і покривало, є щось невимовно сумне й разом із тим величне, таке що кожній людині нагадує матір. В картині пульсує напружена думка, відчувається скорботний пафос трагічної жертвності. Художник показав ту єдино неповторну мить, коли очам відкривається небачене й відбувається прилучення (й наше з вами теж!) до таємниці. Ми з вами ніби присутні на таїнстві, полотно викликає почуття, що все відбувається в нас на очах, що ми самі це бачимо!

Легенький вітерець надмухує покривало, відкидає край синього плаща Марії. Навколо Мадонни - небо, в якому клубочаться хмаринки та юрмляться безвинні душі янголяток. Ось-ось це небо заповнить собою увесь простір, бо нестримно розсувається завіса.

Не невиразно-милостивою, не величаво-байдужою царицею небесною, а стражденною, бентежною, а водночас довірливо-мужньою і цим близькою людям зобразив Мадонну художник Рафаель. Вона несе людям найдорожче, що в неї є, - сина. Як тривожить душу погляд її невидючих очей, погляд, звернений у себе, але й на нас також! Починаєш розуміти, що вираз “дивитися невидючими очима” – зовсім не вигадка літераторів.

З безмежною розчуленістю й захопленням вдивляється в обличчя Мадонни старенький чоловік у парадному папському вбранні – св.Сікст. Тремтячою рукою він намагається вгамувати биття схвильованого серця. Схилилася на коліна, теж притуливши руку до серця, прекрасна Свята Варвара.

Мадонна не йде – пливе у небі. Обидва – і матір, і дитина – засмучені. Немовля Христос дивиться не по-дитячому суворо, а Мати із співчуттям та готовністю все зрозуміти і простити. Від цих поглядів стає соромно, виникає палке бажання виправити все лихе, що накоїв у житті, стати кращим, добрішим... Силою свого впливу “Сікстинська мадонна” перевершує всіх інших мадонн, будь-коли створених, не виключаючи й написаних чарівним пензлем Рафаеля.

Рафаель, ще далеко не стара людина, далеко не аскетичного побуту (любив вбиратися у дорогі строї, не цурався розваг, виїздив, як той герцог чи кардинал, у супроводі почту з десятків вершників-учнів), створив картину, гідну мудрого філософа-людинолюбця. “Самої цієї картини вже вистачило б, щоб зробити ім’я автора безсмертним, навіть якби він не написав нічого іншого”, - сказав про “Сікстинську мадонну” Гете.

Але чому, перебуваючи в зеніті слави, переобтяжений замовленнями папи, кардиналів, королів, фінансових магнатів, геніальний художник написав свій кращий твір для далекого від Рима провінційного містечка П’яченца? Чому поряд із Мадонною він намалював саме святих Сікста та Варвару?

Справа в тім, що “Сікстинська мадонна” створювалась не як вівтарний образ для собору П’яченци. Картина мала висіти над місцем поховання благодійника Рафаеля – Юлія II, який належав до роду делла Ровере. Ось чому тіара, яку зняв Святий Сікст, покровитель роду делла Ровере, перед

Мадонною, увінчана жолудем – гербовим знаком роду, ось чому рисами обличчя Сікст дещо нагадує Юлія, ось чому явилася йому Мадонна разом із святою Варварою, яка, за повір'ям, полегшує муки вмираючих. Нарешті, завіса і постаті янголяток, що виглядають з-під нижнього краю полотна, є деталями ренесансних скульптурних надгробків.

Поховали Юлія II не в соборі Святого Петра, до завершення будівництва якого було безмежно далеко, а в порівняно невеликому храмі Сан П'єтро Ін Вінколи. Про грандіозну гробницю, замислену Мікеланджело, годі було мріяти. За таких обставин родичам папи могло здатися більш практичним замість скульптурного надгробка замовити живописний. Потім чомусь передумали і таки встановили єдину із замислених Мікеланджело п'ятдесяти статуй. Це статуя Мойсея, яка зробила церкву Сан П'єтро місцем паломництва всіх, хто приїздить до Рима. У же який спосіб шедевр Рафаеля опинився в П'яченці, лишається здогадуватись.

Через якісь два-три роки після створення “Сікстинської мадонни” тридцятисемирічний Рафаель несподівано для друзів та учнів помирає від гарячки (що це було: пропасниця, застуда, яка закінчилася запаленням легенів, грип, зараження крові – сказати важко. Діагнози тієї пори ставили часто лише найзагальніші: гарячка – і все тут).

Незадовго до смерті художника папа обіцяв йому кардинальську шапку. До виконання обіцянки Рафаель не дожив. У своєму заповіті художник передусім подбав про матеріальне забезпечення жінки, яку кохав і яка надихнула його на створення “Сікстинської мадонни”. Цю ж жінку ми бачимо на картині “Дама в покривалі” – з дорогим намистом на шії і ошатним покривалом на голові (Флоренція, галерея Пітті). Бачимо ті ж самі похилі, окреслені плавкою лінією плечі, довгуватий, не дуже гарний ніс, великі очі, у волоссі - прикрасу з великою перлиною. Пізніше легенда назве цю жінку Форнаріною. Славнозвісна “Сікстинська мадонна” схожа на “Даму в покривалі” обличчям, але наділена іншою душею...

З 1754 року картина опинилася в Дрездені (її придбав король Август III). Врятована радянськими воїнами із напівзатопленої фашистами штольні, “Мадонна” опинилася у Москві, а пізніше була повернута Дрезденській галереї (За П.Білецьким та А.Варшавським; 760 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Поряд з Марією на картині “Сікстинська мадонна” зображено
 - а) папу Сікста та Іоанна Хрестителя;
 - б) папу Сікста та Святу Катерину;
 - в) папу Сікста та Святу Варвару;
 - г) папу Сікста та автора полотна.
2. “Самої цієї картини вже вистачило б, щоб зробити ім'я автора безсмертним, навіть якби він не написав нічого іншого”, - так сказав про “Сікстинську мадонну”
 - а) Генріх Гейне;

- б) Вольфанг Гете;
в) Вольфанг Амадей Моцарт;
г) Максим Рильський.
3. Фразеологізм “дивитися невидючими очима” означає
а) оцінювати когось чи щось;
б) зверхньо ставитись до когось чи чогось;
в) виявляти прихильність, теплоту;
г) бути заглибленим у власні думки.
4. До Дрездена “Сікстинська мадонна” потрапила
а) з міста Флоренція;
б) з міста Рима;
в) з міста Генуя;
г) з міста П'яченца.
5. Картину було створено
а) для іконостасу собору;
б) для іконостасу каплиці;
в) для оздоблення резиденції папи Сікста;
г) для надгробка папи Юлія II.
6. Зображена на картині папська тіара увінчана жолудем, тому що жолудь - це
а) символ папської влади;
б) символ папської мудрості;
в) гербовий знак роду делла Ровере, до якого належав Юлій II;
г) гербовий знак роду Медічі, до якого належав Юлій II.
7. Замислена Мікеланджело гробниця папи мала складатися
а) із п'яти скульптур;
б) із десяти скульптур;
в) із двадцяти скульптур;
г) із п'ятдесяти скульптур.
8. Поховано Юлія II було
а) в соборі Святого Петра у Римі;
б) храмі Сан П'єтро Ін Вінколі;
в) у Сікстинській капелі;
г) у храмі Санта Марії Марджорі.
9. Рисами обличчя зображений на картині Рафаеля папа подібний
а) до почившого Юлія II;
б) до Юлія Цезаря;
в) до імператора Августа III;
г) до художника Рафаеля.
10. Гробницю папи було оздоблено
а) скульптурою “Давид”;
б) скульптурою “Мойсей”;
в) скульптурою “Самсон”;
г) скульптурою “Оплакування”.
11. Жінку, риси якої вгадуються в Сікстинській мадонні, легенда

охрестила

а) Іуліанією;

б) Веронікою;

в) Форнаріною;

г) Месаліною.

12. Нині “Сікстинська мадонна” Рафаеля перебуває

а) у Ермітажі (Санкт-Петербург);

б) у Дрезденській галереї;

в) у Луврі (Париж);

г) у Прадо (Мадрид).

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ

1. Кирило Стеценко

Знову настала зима. Це вже шоста зима, яку отець Кирило зустрічав в селі Голово-Русаві. Снігу намело повен двір. Малу церковцю обмурувало величезною кучугурою .

Учора панотець одержав листа від письменника Спиридона Черкасенка:

“Високоповажний Панотче! Наважусь звернутися до Вас з великим проханням, плекаючи надію, що Ви будете ласкаві допомогти.

Театр Садовського тижнів за три має виставити мою нову історичну трагедію “Про що тирса шелестіла” про Івана Сірка. В п’єсі аж вісім номерів співу, але не народних пісень: текст написано мною самим.

Знаючи деякі Ваші композиції й художню обробку народних мотивів, я зважився звернутися до Вас із проханням написати до моїх текстів музику...

Посилаю Вам і самий текст пісень - на той щасливий для мене випадок, що Ви не одмовитесь написати музику.

Вибачте, що так безцеремонно звертаюсь до Вас з таким проханням, не будучи з Вами знайомим особисто.

Бувайте живі-здорові! З глибокою пошаною до Вас С.Черкасенко”.

Який дорогий серцю лист! Але що він, священник і композитор Кирило Стеценко, знає про героїв трагедії, про розвиток сюжету, нарешті, про задум автора? Якими барвами слід змалювати характери персонажів? Нічого він не знає, а це прикро, ой як прикро. Якби ще жив у Києві, а так... Що ж діяти?

Книжку історика Дмитра Яворницького Кирило Григорович читав ще семінаристом. Не знаючи героїв п’єси, композитор створив їх образи власною уявою, керуючись власним розумінням козацької доби.

...Ідуть козаки могутньою ходою. Йдуть лицарі свободи. Нездоланна їхня сила. Жоден ворог не похитне й крицевої мужності їхнього ватажка – славного отамана-характерника Івана Сірка.

Більш ніж у п'ятдесят походів водив запорожців славетний кошовий і в жодному з них козаки не зазнали поразки. Боялися Сірка польські шляхтичі, жахалися турецькі паші й татарські мурзи. Композитор не знав, як це показано у п'єсі Черкасенка. Але він знав історію свого народу – і він писав музику до історії!

Глядачів Стеценкова музика захопила. Після музичних номерів зривались оплески, лунали вигуки “Браво!” Довідавшись, що композитор в залі, йому влаштували овацію. Приголомшений Кирило Григорович сховався за лаштунками.

У гримерній він познайомився з молодим поетом. Одягнений у козацьке вбрання Павло Тичина (у виставі він був статистом) зачудовано роздивлявся композитора. Чорнявий, сіроокий, натхненний, поет чимось він нагадав Стеценкові Сірка, отого знаменитого “урус-шайтана”, перед яким не тільки тремтіли вороги, до нього горнулося все добре й чесне в Україні.

Від хвилювання Тичині перехопило подих. Він бачив Кирила Стеценка, він розмовляв із композитором, перед яким схилявся!

-Ваші пісні узяті з самого серця народного, - казав Тичина. – Коли я пишу вірші, бачу перед собою Вас і Леонтовича. Ви і він – генії нашої музики. І не тільки нашої!

-Ну що ви! – знітився композитор. – Ми просто робимо те, чого навчав нас Микола Віталійович Лисенко... (За Є.Товстухою; 427 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Панотець Кирило одержав листа
 - а) від Івана Карпенка-Карого;
 - б) від Марка Кропивницького;
 - в) від Спиридона Черкасенка;
 - г) від Дмитра Яворницького.
2. П'єсу “Про що тирса шелестіла” мав поставити
 - а) театр Бергоньє у Києві;
 - б) Маріїїнський театр у Петербурзі;
 - в) театр Миколи Садовського;
 - г) театр Марка Кропивницького.
3. Серед героїв історичної драми був
 - а) Богдан Хмельницький;
 - б) Іван Виговський;
 - в) Іван Сірко;
 - г) Іван Мазепа.
4. Образи героїв п'єси композитор створив
 - а) відповідно до задуму драматурга, йдучи за текстом драми;
 - б) власною уявою, керуючись власним розумінням козацької доби;
 - в) керуючись порадами молодого поета Павла Тичини;
 - г) керуючись порадами знайомих йому істориків.
5. У виставі “Про що тирса шелестіла” було

- а) 3 вокальних номери;
 - б) 4 вокальних номери;
 - в) 6 вокальних номерів;
 - г) 8 вокальних номерів.
6. Включені у драму вокальні номери були створені
- а) на слова народних пісень;
 - б) на слова Тараса Шевченка;
 - в) на слова Спиридона Черкасенка;
 - г) на слова Кирила Стеценка.
7. Історію України композитор знав передовсім
- а) із книжок Дмитра Яворницького;
 - б) з книжок Михайла Грушевського;
 - в) з книжок Володимира Антоновича;
 - г) з книжок Миколи Аркаса.
8. Герой драми Іван Сірко водив запорожців більш ніж
- а) у двадцять походів;
 - б) у тридцять походів;
 - в) у п'ятдесят походів;
 - г) у сто походів.
9. *Характерниками* запорожці називали
- а) виняткових сміливців;
 - б) чарівників, чаклунів;
 - в) людей, наділених великою фізичною силою;
 - г) людей химерної, непередбачуваної вдачі.
10. У виставі “Про що тирса шелестіла” Павло Тичина
- а) виконував головну роль;
 - б) виконував другорядну роль;
 - в) був статистом;
 - г) був дублером актора, що виконував головну роль.
11. Музичними геніями поет Павло Тичина назвав
- а) Кирила Стеценка і Миколу Леонтовича;
 - б) Кирила Стеценка і Миколу Садовського;
 - в) Кирила Стеценка і Якова Степового;
 - г) Кирила Стеценка і Миколу Лисенка.
12. Своїм учителем Кирило Стеценко вважав
- а) Миколу Леонтовича;
 - б) Миколу Лисенка;
 - в) Михайла Глинку;
 - г) Спиридона Черкасенка.

2. Микола Лисенко та Іван Франко

Уперше Іван Франко відвідав Київ у 1885 році. Саме тоді він познайомився і заприятелював з Миколою Лисенком. Композитор тоді працював над обробками народних пісень для голосу з фортепіано, і Франко

наспівав йому ряд чудових галицьких пісень. Skorиставшись нагодою, Микола Віталійович записав їх, і кращі, уже у власному художньому оформленні, вмістив до четвертого випуску народних пісень. Сам факт надрукування в одному збірнику пісень двох частин народу, розділеного штучними кордонами, став символічним. Лисенко вважав, що і східні українці, і галичани – однієї матері діти.

До четвертого випуску, як і до трьох попередніх, вийшло 40 пісень, не рахуючи варіантів, часто досить відмінних між собою. За змістом збірку було поділено на кілька розділів. До першого упорядник увів історичні пісні (“Про Нечая”, “Про татарський полон”, “Про Олексу Довбуша” та інші), до другого – козацькі, чумацькі, бурлацькі. Далі подано розділи вуличних пісень, родинних, побутових, жартівливих.

Пісень, записаних від Івана Франка, у збірнику було п’ять. Крім загаданої пісні про Олексу Довбуша (поданої, до речі, у двох варіантах), композитор умістив ще чотири : “Ой там за горою, за кремінною” (її поет використав у драмі “Украдене щастя”), “Пливе качур по Дунаю”, “Жалі мої, жалі” та “Бескиде зелений”. Усі пісні є типовими зразками західноукраїнського фольклору.

Коли рукопис збірника було подано до цензури, з десяти історичних пісень сім було заборонено – про панщину, про Гонту й Залізняка, про Нечая, а також записана від Франка пісня про Довбуша.

І.Франко знову відвідав Київ 1886 року. Познайомившись із новими творами М.Лисенка, він висловив в одній із статей своє захоплення щойно закінченою, але ще не поставленою оперою “Тарас Бульба” (лібрето – Михайла Старицького за однойменною повістю Миколи Гоголя). Як ніхто інший, Франко розумів суть і характер творчості Лисенка. Він наголошував на тому, що Лисенкова музика виросла на двох основах – українській народній пісні і новочасній європейській музиці. Обоє – і Франко, і Лисенко - вели боротьбу з псевдоетнографізмом, а також псевдодемократизмом, що переходив у вульгарність, насаджуваними “малорусскими” драматично-музичними трупами.

Високо цінував письменник і людські якості Миколи Віталійовича. “Наш славний музикант – чоловік незвичайно простий і скромний, займає в Києві скромне місце приватного вчителя музики, і коли де почуває себе паном та володарем широких просторів, то хіба в сфері тонів, у музиці”, - писав Франко в одній із статей, надрукованих після повернення до Львова.

Немало віршів Івана Франка Микола Лисенко використав для своїх вокальних та хорових творів.

Знаменитий романс “Безмежное поле” підкоряє владною силою стихії. Стрімкі злети яскравої мелодії, пульсація фортепіанного супроводу надають звучанню шалено нестримного руху. Пекучий біль роздирає груди. І раптом – уповільнюється темп. З’являється піднесена, дивовижно красива мелодія. Вона органічно поєднується із словами: “Неси мене, коню, по чистому полю”, і разом вони творять новий, вже зоровий образ: безкрайнього простору і вершника, що лине назустріч долі. Так, буває, у вирішальні

моменти життя людина хоче збагнути свій душевний стан, залишитися на самоті зі своїм сумлінням і думками. Та чи пізнає, чи зрозуміє себе? Ніхто не відає. Заклучні акорди романса немов приховують у собі тривогу нерозгаданої таємниці.

По-своєму прочитав Лисенко й інші ліричні поезії Франка з відомого циклу “Зів’яле листя”: “Оце тая стежечка”, “Я не кляв тебе, о зоре”. Настрій самозаглиблення тонко переданий в солоспівах “Місяцю-князю” та “Розвійтеся з вітром”.

Філософськими роздумами про сенс людського життя позначено вірш І.Франка “Не забудь юних днів”. Тема становлення особистості завжди хвилювала й М.Лисенка. Створивши музику романса на слова Франка, Лисенко ствердив образ людини цільної, людини, що не блукає манівцями, а вибирає хоч і не легкий, а чесний життєвий шлях.

Високохудожнім стало музичне втілення Лисенком Франкового “Вічного революціонера” (1905р.) Чіткий, динамічний вірш став маршовою піснею-гімном для чоловічого або мішаного хору. Мелодія нагадує звучання фанфар, передає інтонації заклику. Хор має справді бойовий, революційний характер.

Творчі стосунки між двома видатними діячами української культури розвивалися протягом багатьох років. *(За Л.Архімович, М.Гордійчуком, Т.Булат; 600 сл.)*

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Знайомство Івана Франка та Миколи Лисенка відбулося

а) 1885 р.;

б) 1886 р.;

в) 1990 р.;

г) 1913 р.

2. Наспівані І.Франком галицькі пісні М.Лисенко увів

а) до першого випуску обробок українських народних пісень;

б) до третього випуску;

в) до четвертого випуску;

г) до сьомого випуску.

3. Записаних від І.Франка пісень у випуску було

а) 5;

б) 8;

в) 10;

г) 12.

4. У драмі “Украдене щастя” І.Франко використав пісню

а) “Бескиде зелений”;

б) “Ой там за горою, за кремінною”;

в) “Жалі мої, жалі”;

г) “Пливе качур по Дунаю”;

5. Коли рукопис збірника було подано до цензури,

- а) з десяти історичних пісень було заборонено 5;
 б) з десяти історичних пісень було заборонено 7;
 в) з десяти історичних пісень було заборонено 3;
 г) з десяти історичних пісень було заборонено 6.
6. Після другої зустрічі з М.Лисенком, І.Франко висловив у пресі своє захоплення оперою
- а) “Різдвяна ніч”;
 б) “Наталка Полтавка”;
 в) “Енеїда”;
 г) “Тарас Бульба”.
7. Автором лібрето опери “Тарас Бульба” був
- а) Микола Гоголь;
 б) Михайло Старицький;
 в) Микола Лисенко;
 г) Михайло Драгоманов.
8. На слова І.Франка М.Лисенко написав романси
- а) “Айстри”, “Порвалися струни”, “Прийди, прийди”;
 б) “Коли настав чудовий май”, “Коли розлучаються двоє”, “У сні я плакав”;
 в) “Східна мелодія”, “Смутної провесни”, “Не дивися на місяць весною”;
 г) “Безмежне поле”, “Розвійтеся з вітром”, “Місяцю-князю”.
9. М.Лисенко створив кілька романсів на слова поезій І.Франка
- а) з циклу “Зів’яле листя”;
 б) з циклу “Галицькі образки”;
 в) з циклу “Із днів журби”;
 г) із збірки “Із літ моєї молодості”.
10. Філософським роздумами про сенс людського життя позначено романс МЛисенка на слова І.Франка
- а) “Я не кляв тебе, о зоре”;
 б) “Не забудь юних днів”;
 в) “Безмежне поле”;
 г) “Вічний революціонер”.
11. На слова поезії І.Франка “Вічний революціонер” М.Лисенко створив
- а) романс;
 б) ораторію;
 в) маршову пісню-гімн для чоловічого або мішаного хору;
 г) дует для тенора й баритона.
12. У своїх статтях І.Франко підкреслював, що Лисенкова музика виросла на
- а) українській народній пісенній обрядовості;
 б) українській народній пісні;
 в) європейській музичній класиці;
 г) українській народній пісні і новочасній європейській музиці.

3. Туринська плащаниця

Одним з найтрагічніших і найпопулярніших сюжетів світового живопису є “Зняття з хреста”. Прикладом геніального втілення цього сюжету є картина славетного Рембрандта.

...Ніч. Глибокою темрявою оповита Голгофа. Висвітлено лише знаряддя страти - великий і важкий хрест – та мертве тіло Христа. Поруч - купка людей, зайнятих сумною справою. Йосип та Никодим, стоячи на драбині, побожно й обережно знімають й опускають додолу важке мертве тіло. Біля підніжжя хреста жінки розстилають велику полотнину, яка за мить перетвориться на плащаницю - у неї загорнуть тіло померлого. Мерехтливе світло ліхтаря вихоплює з п'ятьми помертвілі з горя, закриті долонями жіночі обличчя. Трохи оддалік - напружена фігура, постать Матері, що непритомніє. Атмосфера сповнена жаху, відчуття безмежної непоправної катастрофи.

А “як минула субота (тобто в неділю після Страсної п'ятниці), Марія Магдалина, Марія Яковова і Саломія накупили пахоців (йдеться про благовонну олію, що називається “миро”), щоб принести і намастити Його. І на світанку дня, як сходило сонце, до гробу вони прибули”- так сказано у Євангелії. І тут жони-мироносиці побачили, що великий камінь від входу до склепу відвалено, а печера порожня – тіло Божого Сина зникло. На підлозі печери залишилася тільки скривавлена полотнина, в яку було загорнуто Ісусове тіло.

Через багато століть цей знайдений в печері жінками-мироносицями шмат полотна почали називати “Туринською плащаницею” (за місцем теперішнього її зберігання в італійському місті Турині). Християнські богослови стверджують, що знайшла плащаницю цариця Єлена, мати римського імператора Константина (саме того, що у IV ст. вперше легалізував християнство). Унаслідок війн, хрестових походів, купівлі-продажу плащаниця довго “мандрувала” країнами Близького Сходу та Західної Європи і повсюди вважалася чудотворною. До Турину плащаниця потрапила 1578 року, там зберігається у капелі делла Санта Сідона (каплиця Святого Савану).

100 років тому сталася подія, яка радикально змінила статус святині і ставлення до неї християнського світу. Старовинне поживкле полотно розміром 4,3 на 1,1 метра було сфотографовано, а відтак на ньому було виявлено слабкі негативні обриси голови й тулуба людини. Невдовзі мільйони людей почали вважати зображення на плащаниці відбитком тіла Ісуса Христа, який утворився в момент Його воскресіння. З того часу спеціалісти з багатьох країн, зокрема Аерокосмічної агенції США (NASA), фотографували полотно багато разів із застосуванням найсучасніших методів знімання й обробки негативів. Це дало можливість отримати тривимірне деталізоване зображення. Встановлено, що очі мертвого були закриті старовинними римськими монетами. Проводилися й аналізи полотна, включаючи такі, що використовують у судовій медицині, криміналістиці тощо. Аналіз плям виявив: це кров, до того ж – чоловіча.

Зрозуміло, що найбільше дослідників цікавить вік плащаниці. Десять років тому незалежні наукові експертизи, проведені із застосуванням радіовуглецевого аналізу, засвідчили, що полотно було зіткано між 1260 та 1390 рр., а не до розп'яття Ісуса Христа, тобто не в I ст. н.е. Втім, радіовуглецевий аналіз бездоганності датування не гарантує.

Пояснити ж природу зафіксованого на полотні зображення наука не може. Віруючі вважають зображення наслідком дії на полотно енергії, виділеної під час надприродного процесу воскресіння з мертвих.

Висуваючи різноманітні гіпотези, вчені і на сьогодні не припиняють пошуків. Висловлювалось навіть припущення, що невідомий геній середньовіччя винайшов примітивні форми фотографії і що пізніше цей винахід було забуто... Досліджують плащаницю й фахівці з іконографії. Вони впевнені, що обличчя на полотні – прототип перших іконописних образів Божого Сина. Так, було доведено повну структурну ідентичність між обличчям на плащаниці та ликом на одній з найстаріших ікон VI ст. Та дехто каже, що повернувши вектор часу на 180 градусів, можна вважати, що саме цей образ міг стати прототипом зображення на плащаниці...

Попри велике шанування, яке Римо-католицька церква виказує до Туринської плащаниці, Ватикан досі не зробив офіційної заяви щодо її ідентичності з тим полотном, в яке 2000 років тому жони-мироносиці загорнули знятого з хреста Ісуса (*За К.Гудзик; 577 сл.*).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Скривавлену плащаницю на підлозі склепу вперше побачили
 - а) Йосип та Никодим;
 - б) апостоли – Христові учні;
 - в) жони-мироносиці;
 - г) Богоматір та апостоли.
2. Як стверджують християнські богослови, пізніше плащаницю було знайдено
 - а) царицею Єленою, дружиною троянського царя Менелая;
 - б) царицею Єленою, матір'ю римського імператора Константина;
 - в) ченцями капели делла Санта Сідона;
 - г) спеціалістами Аерокосмічної агенції США (NASA).
3. Туринською плащаницю названо
 - а) згідно з назвою місцевості, де було розп'ято Божого Сина;
 - б) згідно з назвою місцевості, де було розташовано склеп, до якого поклали Ісуса;
 - в) згідно з назвою місцевості, де зберігається плащаниця;
 - г) згідно з назвою місцевості, де було знайдено плащаницю.
4. Розмір Туринської плащаниці
 - а) 4,3 на 1,1 метра;
 - б) 5 на 1, 1 метра;
 - в) 3 на 4 метра;

- г) 4 на 4 метра.
5. Статус святині було змінено у зв'язку з дослідженнями, що відбулися
- а) 200 років тому;
 - б) 100 років тому;
 - в) 50 років тому;
 - г) 25 років тому.
6. В результаті фотографування на плащаниці було виявлено
- а) плями крові, що увиразнювали обриси людського тіла;
 - б) слабкі негативні обриси голови й тулуба людини;
 - в) обриси людського тіла, колись зафіксовані складками тканини;
 - г) обриси людського тіла, зафіксовані змінами у фактурі тканини.
7. Дослідники найперше були зацікавлені
- а) розміром плащаниці;
 - б) формою плащаниці;
 - в) віком плащаниці;
 - г) станом збереженості плащаниці.
8. В результаті аналізу полотна було встановлено, що полотно було зіткано
- а) у I ст. до н.е.;
 - б) у I ст. н.е.;
 - в) між 1260 та 1390 рр.;
 - г) між 1350 і 1490 рр.
9. Фахівці з іконографії стверджують, що обличчя на плащаниці –
- а) нічим не нагадує іконописний образ Божого Сина;
 - б) прототип перших іконописних образів Божого Сина;
 - в) мало подібне до іконописних образів Христа;
 - г) близьке до осучаснених іконописних образів Христа.
10. Щодо її ідентичності плащаниці із полотном, що зберігається в Турині, Ватикан
- а) відразу ж після досліджень зробив офіційну заяву;
 - б) нещодавно зробив офіційну заяву;
 - в) досі не зробив офіційної заяви;
 - г) офіційно заперечив можливість такої ідентифікації.
11. До таємниці Туринської плащаниці слід ставитися
- а) як до непорозуміння;
 - б) як до жарту;
 - в) як до таємниці, розгадати яку наука поки що не спроможна;
 - г) як до спроби залучити до церкви невіруючих.
12. Опрацьований текст включає такі типи мовлення:
- а) тільки розповідь;
 - б) розповідь з елементами опису;
 - в) розповідь з елементами роздуму;
 - г) розповідь з елементами опису та роздуму.

ГОВОРІННЯ

СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ

Використавши деякі (на власний розсуд) з поданих у рамці звертань, скласти та попарно розіграти діалоги, уявивши, що

- у фойє палацу “Україна” перед початком концерту одинадцятикласник зустрів щойно призначеного до його школи вчителя математики (мови, історії...) разом з дружиною; ім’я та по батькові вчителя учневі ще невідомі;
- під час відвідання музею (картинної галереї, виставки комп’ютерної техніки...) одинадцятикласник зустрів учнів сусідньої школи (він знає їх в обличчя, проте не пам’ятає їхніх імен);
- разом із батьком (братом, сестрою...) одинадцятикласник приїхав на зустріч із далекими родичами, які знайшли їхню родину, впродовж кількох років досліджуючи спільний родовід (зустріч родичів відбувається уперше);
- перебуваючи на екскурсії в іншому місті, одинадцятикласник відстав від своєї групи і розпитує перехожого, як дістатися автобусної станції (залізничного вокзалу, аеропорту, універмагу, стадіону, центральної площі...).

Пане! Пані! Панове! Добродію! Добродійко! Шановний (ласкавий, поважаний) пане! Пане господарю! Панове-молодці! Друзі! Братове! Шановні!

Використавши (за власним вибором) деякі з поданих у рамці етикетних висловів, скласти та попарно розіграти діалоги (телефонні розмови), які могли б відбутись між:

- матір’ю одинадцятикласника на його класним керівником про причину пропущених учнем уроків;
- шкільним бібліотекарем та одинадцятикласником про подальшу долю рідкісної книги, яку ним було взято рік тому;
- класним керівником та головою батьківського комітету класу про необхідність проведення позапланових батьківських зборів з

приводу організації екскурсії школярів до Канева (Львова, Вінниці...).

Я телефоную у такій справі... Ви просили зателефонувати з приводу... Хочу повідомити Вас про... Чи маєте час (не змогли б ви) мене вислухати? Вибачте, що відволікаю Вас від справ. Пробачте, чи можете ви приділити мені час? На мій погляд (як мені здається). Не зловживатиму Вашим часом. Вибачте за турботу. Вдячний за розуміння. Дякую за увагу. Спасибі за інформацію (турботу). Отож домовились. Це все. Телефонуйте у разі потреби (якщо щось з'ясується). Чекатиму на Ваш дзвінок. Триматимемо зв'язок по телефону. Радий допомогти (розраховуйте на мою підтримку).

Скласти і попарно розіграти діалоги, що могли б відбутися:

- між одинадцятикласником, який прийшов дізнатися умови прийому до ВНЗ, та черговим членом приймальної комісії;
- між одинадцятикласником та його старенькою сусідкою про можливість того, щоб саме сусідка допомогла йому підготуватися до вступу у ВНЗ, оскільки до виходу на пенсію вона викладала в омріяному ним навчальному закладі;
- між одинадцятикласником, який прийшов за оголошенням в газеті і хоче тимчасово влаштуватися на роботу на неповний робочий день (має посвідчення про закінчення курсів користувача ПК, курсів візажистів, оранжувальників) та працівником фірми, яка запрошує на роботу;
- між одинадцятикласником та працівником редакції газети (журналу, видавництва...) про можливість улаштуватися на роботу кур'єром або розповсюджувачем на неповний робочий тиждень (телефонна розмова).

ТЕКСТИ ДЛЯ УСНИХ ПЕРЕКАЗІВ

ТЕКСТИ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ ДЛЯ УСНОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. Будьмо народом!

Уже десять років, як колесо історії перетнуло рубіж двадцять першого століття. Що чекає нас попереду, з якими намірами й сподіваннями увійшли ми в третє тисячоліття? Відповіді шукаємо і в сьогочасних подіях, і в минулому, осмислюючи його з позицій теперішнього.

Осягнути подумки все, що сталося з початку нової ери бодай у нашій країні, справа безнадійна. Ну що таке дві тисячі років? Для вічності це лише мить.

Наш видатний співвітчизник Антон Чехов створив тристорінковий шедевр – оповідання “Студент”. Його герой, студент духовної академії, гріючись холодної ночі біля багаття в полі, розповідає літній селянці, що так само грівся біля вогнища й Апостол Петро після того, як тричі відрікся від свого Вчителя, якого схопили й мордували на його очах. Селянка заплакала, і студент зрозумів, що минуле пов’язане з теперішнім безперервним ланцюгом подій, які впливають одна з одною. Торкаєшся одного кінця ланцюга – здригається інший.

А хіба не так? Спостерігаючи, як постають з руїн святині Києва, пригадуємо переказані Нестором Літописцем слова Андрія Первозванного: “На цих горах возсіяє благодать Божа, буде город великий, і воздвигне Бог багато церков”. Як природно сприймається це пророцтво! Ніби й не збігло відтоді близько двох тисяч років...

Сивим попелом забуття припорошує час багато подій. Та принаймні дві епохальні події в багатовіковій історії нашого народу не зітруться з генетичної пам’яті поколінь. Перша – прийняття Руссю християнства. І друга – здобуття Україною незалежності. Між цими історичними віхами – тисяча років.

Можна по-різному оцінювати хрещення Русі. Та саме християнська церква духовно об’єднала розрізнені племена, і ми стали народом. А здобувши незалежність, ми прокинулися нарешті від летаргічного сну, випросталися на повен зріст і на весь світ заявили, що таки є ми народом!

Тож будьмо народом завжди! Будьмо, розбудовуючи державу, пам’ятаючи, що держава – це ми. Тож формуймо і зміцнюймо її за приписами національної моралі і за власною совістю! (За О.Глушком; 290 сл.).

- Пояснити лексичне значення слів *апостол* (учень Христа, мандрівний проповідник християнства), *шедевр* (зразковий твір, найвище осягнення); фразеологізмів *повернути колесо історії*, *припорошити попелом забуття*, *прокинутись від летаргічного сну*, *випростатись на повен зріст*, *заявити на весь світ*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: I. Колесо історії перетнуло рубіж тисячоліття. 1. Як осягнути те, що сталося з початку тисячоліття? 2. Минуле й теперішнє тісно пов’язані. 3. Як природно сприймається пророцтво Андрія Первозванного! II. Дві епохальні події в історії нашого народу. III. Тож будьмо народом завжди!)
- Усно переказати текст, додавши роздуми про значення для України здобуття незалежності та розбудови держави.

2. Краса Карпат врятує Україну

Найбільше багатство Карпат – ліс. Звісно, можна заперечити: а сіль, а нафта, а газ? Це теж багатства неабиякі. Але, скажіть, де ще є в світі природні праліси, куди нога людська не ступала протягом століть? Де ще ростуть дерева, вік яких сягає 500-700 років? Ще кілька років тому через нерукотворну цю екзотику численні іноземні делегації влаштовували до Карпат паломництво: хіба таке може бути? Але ж є!

Краса Карпат цілком може врятувати Україну з тяжкого економічного становища. Чого варті для туристичного бізнесу хоча б мальовничі скелі, що на висоті 600 м над рівнем моря стримлять в урочищі Бубнище? Називаються вони Скелями Довбуша. Тут колись бував легендарний опришок...

Коли вже запрацюють туристичні фірми в Долинському та Рогатинському районах? Більшість туристів знає Яремчу, Косів і ... все! А хто сьогодні знає Прикарпаття, яке іноземці захоплено називають малою Швейцарією?

День і ніч у правічних карпатських лісах лунають “голоси” бензопил. Дітлахи звикають до них, як до колискової пісні. Падають безборонні дуби й граби, давно зрізано величезні смереки...

А чи кожен з нас відрізнити сьогодні смереку від ялини та ялиці? Смерека – тендітне дерево, з-поміж колючих своїх посестер вона найстрункіша, виростає надзвичайно високою, має натоншу, найтендітнішу, зате найгострішу й найколючішу хвою. Ялинка може рости й на рівнині, а от смерека тільки в Карпатах: їй потрібен вологий, характерний саме для цього регіону клімат.

Мабуть, не всі знають широко відомий у Карпатах народний переказ про закохану пару: Явора й Смерічку. Розгніваний Лель хотів відібрати Смерічку в коханого, та вона не погодилась. Тоді чарівник перетворив закоханих на дерева: Смерічка за непоступливу й цнотливу вдачу стала колючою, а лагідний і добрий Явір – могутнім широколистим деревом. Обнялися дерева гілками. Тут гримнув Кресун – він хотів покарати, знищити Леля, що стояв поблизу. Роз’єднала блискавиця Явора й Смереку...

Відтоді скрипку в Карпатах роблять тільки з деревини цих порід. Верхня дека інструмента зроблена зі смереки, а нижня й боки – з явора... Так поєднуються закохані у ніжному голосі скрипки...

А найкраща, найголосніша скрипка з тих дерев, у котрі вдарив грім на Івана Купала...

Сьогоднішні дерева гинуть і без громів. Сохнуть від викидів хімічних підприємств, пропадають від зсувів. А колосальну кількість їх бездумно спилюють.

Чи ж не тому таке слабке нинішнє покоління, що нехтує воно законами природи, не знає і не відчуває дерев? Замість того, аби рубати дерева, слід частіше біля них бувати, щоб набиратися снаги. Недарма раніше діброви

вважалися святими. Дуб – дерево надзвичайно потужної енергетики, воно постійно живить людину силою. Знали козаки, чому відпочивали під міцними дубами на славі Хортиці...

Шумлять Карпатські ліси. Карпатам понад 25 мільйонів років. Учені стверджують, що для гір це відносно молодий вік, і впродовж усього цього часу вони не перестають рости. А ми? Невже людина настільки “виросла”, що тільки їй спроможна прийти до лісу із сокирою, не замислюючись, що буде з лісом і з нею опісля? (За Н.Дичкою; 455 сл.)

- Пояснити лексичне значення слів *екзотика* (природа, побут, культура віддалених країн, що здаються дивовижними, дивоглядними, надто мальовничими), *опришок*, *region* (певна територіальна одиниця – район, область, зона, що вирізняється специфічними рисами: географічними, геологічними тощо), *Лель* (язичницький бог кохання), *Кресун*, *дека*.
- Дібрати синоніми до слів *тендітний*, *цнотливий*, *нехтувати*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: I. Найбільше багатство Карпат – ліс. II. Краса Карпат може вирятувати Україну. 1. Коли запрацюють туристичні фірми? 2. Для іноземців Прикарпаття – мала Швейцарія. III. Чи ж кожен відрізняє смереку від ялини? IV. Народний переказ про закоханих. 1. Смерека і Явір – то були люди. 2. Чари лихого Леля. 3. Блискавиця роз’єднала дерева. 4. Лише з цих порід виготовляють скрипку. V. Від чого гинуть сьогодні дерева. VI. Недарма діброви вважалися святими. VII. Наскільки “виросла” людина?)
- На дошці записати: *туристичний бізнес; урочище Бубнище; Скелі Довбуша; Долинський та Рогатинський райони, Яремча, Косів; потужна енергетика.*
- Усно переказати текст, додавши роздуми про ставлення до природних багатств у вашому краї.

ПИСЬМО ТЕКСТИ ДЛЯ ПИСЬМОВИХ ПЕРЕКАЗІВ

ТЕКСТ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. Джоконда

Важко знайти людину, яка б не знала цю, без перебільшення, найвідомішу на Землі картину. Протягом майже п’яти століть полотно зберігається в одному з найбільших музеїв світу – Луврі. У кожній залі є вказівник з промовистим написом: “До Джоконди”.

У чому ж секрет нев’янучої слави картини? Чому люди йшли та йдуть до неї нескінченним потоком? Що бачать в обличчі й постаті молодої жінки?

Портрет Мони Лізи пов'язаний з чудовою порою в історії людства - епохою Відродження. Це була доба великих живописців, видатних скульпторів та архітекторів. Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело, Дюрер... Це лише кілька велетів із сотень широковідомих майстрів.

У портреті Джоконди найкраще втілено моральний і художній ідеали епохи. Так вже склалося, що кожен шедевр несе в собі відгомін певного часу. Бо ж мрії народу, його ідеали, мов у дзеркалі, відбиваються у видатних творах мистецтва.

Портрет вражає дивним поєднанням зовнішньої простоти та внутрішньої глибини портретованої жінки. Поза Джоконди, в якій віртуозно поєднано профіль і фас, тло, на якому її зображено, - все продумано до найменших дрібниць. Розворот постаті ніби підкреслює відчуття складного внутрішнього життя, що увиразнюється мінливістю виразу обличчя. Здається, посмішка на очах переходить у задумливість, погляд - то задумливий, то зосереджений, то звернений в нікуди, то заглиблений у себе. Ось на зміну іронії приходить м'яка доброзичливість. Як чуйний співрозмовник, Джоконда немовби вгадує наш настрій, наші думки й почуття...

Пейзаж за спиною Мони Лізи викликає роздуми про безкінечність світу й незабгаженність людської душі...

Один з французьких поетів порівняв Джоконду із сфінксом, що, таємниче всміхаючись, пропонує нам загадку, розгадати яку неможливо...

Портрет здається нерукотворним. Ми відчуваємо легкий серпанок тіней на обличчі, бачимо вологий блиск очей, поринаємо в безодню неба. При цьому ніде не помітно жодного мазка пензля художника...

В історії портрета теж чимало таємничого. Чому картина до кінця життя Леонардо знаходилась у нього, не була передана замовникові? Який з 62 варіантів твору, які зберігаються в музеях та приватних колекціях, є оригіналом? І хоч ніхто з фахівців не має сумніву в автентичності луврської Джоконди, вже сама кількість копій і варіантів, створених за чотири століття, є загадкою.

Сучасники свідчили, що Леонардо писав портрет Джоконди близько трьох років. Як на сьогодні, строк фантастичний! Картину осяяно безперечним генієм художника.

Успіх полотна і тоді, і тепер не визначався гіпнозом сенсації, не був породженням моди. У чому ж вона, загадка шедевр? (За П.Нестеренком; 370 сл.).

- Пояснити лексичне значення слів *ідеал* (уявлення про найвищу досконалість, що, як взірць і найвища мета, визначає спосіб і характер дій людини чи суспільства), *автентичність* (дійсність), *шедевр*, *сфінкс*; виразів *гіпноз сенсації*, *осяяно генієм*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: I. Найвідоміша на Землі картина. 1. Портрет Джоконди зберігається у Луврі. 2. Нескінченний потік людей. 3. Полотно пов'язане з епохою Відродження. II. У портреті втілено

моральний та художній ідеали доби. III. Чим вражає портрет Мони Лізи. 1. Поєднання зовнішньої простоти з внутрішньою глибиною. 2. Віртуозне поєднання профілю з фасом. 3. Мінливість виразу обличчя. 4. Джоконда вгадує наш настрій. IV. Які роздуми викликає пейзаж. V. Порівняння Джоконди із сфінксом. VI. Чому портрет здається нерукотворним. VII. В історії картини чимало темничого. VIII. Нерозгадана загадка шедедру)

- Написати докладний переказ, завершивши його роздумами про причину успіху картини Леонардо да Вінчі (або про вплив мистецтва на долю окремої людини і людства в цілому).

2. Невдалий спектакль

Полковник Чечель – босий, з непокритою головою – стояв на снігу. Страху в Чечеля вже не було; тонкі й закручені доверху царські вусики підстрибували, коли невтримна злість сіпала судомою верхню губу. Височенного зросту повелитель перехилився через стіл, і здавалося Чечелю, що цар зараз перекине стола в увіп'ється руками в його горло – так могло статися, полковник знав про царське замилювання тортурами. Він усвідомлював, що уособлює в цю мить не полковника Чечеля, про якого цар донині не чував, а гетьмана Мазепу. Мазепу цар не впіймав і не впіймає, тож доведеться йому, колишньому коменданту Батурина, витримати муки за свої і Мазепині перед царем провини.

- Я нікого ніколи не зраджував, ваша величносте, - спокійно мовив полковник цареві.

- А як ти назвеш свою зухвалу відмову впустити князя Меншикова в Батурин? – пропекли полковника люттю великі очі царя.

- Я виконував наказ гетьмана Мазепи, а якби вчинив інакше, тоді можна було б назвати мене зрадником. Хоч зрадником передовсім треба назвати тебе, царю, ти ж бо перший потоптав угоду між нашим батьком Хмелем і твоїм вітцем Олексієм, посягнувши на наші одвічні вольності.

- На палю його! – коротко присудив цар.

- Іншого я й не чекав від тебе, кровопивце, - спокійно мовив Чечель. – Я загину з усвідомленням потрібності українському народові моїх мук. Замордований мученик небезпечніший для завойовника, ніж живий лицар, бо він народжує ідею помсти. А ви у своїй жорстокості самі себе зжиратимете, мов павуки!

Цар біснувався: вдаряв кулаками, мов гирями, об стіл, випльовував сповнені ненависті слова. З гурту приведених до кари вихопився отець Данило і, ставши перед царем, проголосив:

- Лукавий царю, зруйнував Батурин, людей перебив, навіть дітей не пошкодував! За зруйнування Батурина вся Україна встане!

До священика кинулись слуги. Цар зупинив їх:

- Облиште його. Треба спершу повісити зрадника.

Хитнулась і охнула юрба: невже спіймали Мазепу? Ба ні, царські слуги винесли опудало, поволокли по майдані й повісили на шибениці.

- Проклинай! –зашипів на отця Данила цар.

Той глянув на царя, підійшов до шибениці, став поруч з опудалом.

- Проклинаю тебе, царю, - вимовив змучено.- І знай: за Батурин уся Україна встане!

Зблід Петро і кволо, немов переможений у бою гладіатор, махнув рукою. Священика потягли з майдану. Цар був розгублений: спектакль не вдався. (За Р.Іваничуком, 345 сл.)

- Пояснити лексичне значення слів *судома* (мимовільне скорочення м'язів від холоду, болю тощо; судорога, корчі), *гладіатор*.
- Дібрати синоніми до слів *тортури, зухвалий, юрба, опудало*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: I. Допит полковника Чечеля. 1. Страху вже не було... 2. Здавалось, цар увіп'ється Чечелю в горло. 3. За провини свої і Мазепині. 4. "Я нікого не зраджував..." 5. Зрадив той, хто посягнув на козацькі вольності. 6. Замордований мученик небезпечніший, ніж живий лицар. II. Цар біснувався. III. З натовпу вихопився священик. IV. Страта опудала. V. "Проклинаю тебе, царю!" VI. Спектакль не вдався.)
- Написати докладний переказ, використовуючи діалог або речення з прямою мовою. Завершити переказ викладом власних роздумів про те, яким чином пов'язані власна гідність і національна гідність людини (або про те, у чому полягає істинна вірність інтересам свого народу).

3. Титан

Почалося з того, що він, вірменин, народжений у Грузії, почав розмовляти українською. Улюбленим поетом став Шевченко, улюбленим твором – "Кавказ", найулюбленішим прозаїком, звичайно, Коцюбинський. Народне мистецтво, усі ці вишиванки, писанки, чарували його до нестями. Українське весілля з його музиками, стрічками, короваєм він вважав чимось чаклунським і неосяжним.

Він мав сміливість запропонувати тодішньому уряду замість універмагу "Україна", що в тоді, в 60-ті роки, саме будували, створити будинок-музей українських страодруків, народної кераміки й різьби, українських ікон та історичних реліквій. "Запевняю вас, що за десять років культура народу зросла б на століття", - обгрунтовував він свою пропозицію в листах до чиновників. Культура безперечно зросла б, якби до тієї величезної споруди приїздили люди з усієї України не по штани й панчохи, як нині, а по розум і смак, по знання історії та людської краси. Пояснюючи свою небайдужість до України й українців, він говорив: "Я органічно зрісся з Україною, я закоханий у неї, я не мислю творчості поза нею".

Ім'я його – Сергій Параджанов – відоме усьому світові. Його фільми склали світову славу українського кінематографа.

Ім'я “Сергій” перекладається з давньоримської як “високий”. Він і був весь там, у височині. Пригадуються чудові слова художника Казимира Малевича: “Наша голова мусить торкатися зірок”. Цей потяг до неба відчувається в усіх параджанівських творах: кінофільмах, малюнках, навіть колажах, створених у в'язниці.

Найжахливіше було те, що в'язниця була київська. Він “сидів” у місті, яке любив, місті, де одружився, де народився його єдиний син. У місті, де народжувались його найважливіші творчі плани.

Пізніше, вже із зони, він писав: “Моя ізоляція – схожа на помсту, але не зрозуміло - за що?” А синові Сурену писав так: “Час усе поставить на своє місце. Будь вищим за все...”

Час дійсно все поставив на своє місце. 1999 рік ЮНЕСКО відзначало як рік Параджанова. Його фільми здобули безліч нагород на міжнародних фестивалях, його живопис, малюнки експонуються в музеях світу. У Єревані відкрито музей Параджанова.

Ми вдячні геніальному режисерові Сергію Параджанову за те, що він, вірний син України неукраїнського походження, побачив Україну немов зсередини й зовні водночас. І такою, якою він її побачив, відкрив світові. (За О. Ченцовою; 337 сл.)

- Пояснити лексичне значення слів *кераміка* (вироби з глини), *реліквія* (річ, дорога як пам'ять про минуле), *колаж* (технічний прийом в образотворчому мистецтві, зокрема у графіці, коли на певну основу наклеюють фотографії, різні матеріали, що різняться кольором і фактурою; твори, виконані таким прийомом), *ЮНЕСКО*.
- Дібрати синоніми до слів *ізоляція*, *експонувати*.
- Скласти план (орієнтовний: I. З чого усе почалось. 1. Вірменин родом з Грузії заговорив українською. 2. Улюблений поет, улюблений твір, улюблений прозаїк. 3. Народне мистецтво чарувало його до нестями. II. Пропозиція урядові. III. Його ім'я відоме світові 1. Слава українського кінематографа. 2. Що означає наймення “Сергій”. IV. Найстрашніше те, що “сидів” у Києві. V. Час усе поставив на місце. VI. За що ми вдячні геніальному режисерові).
- На дошці записати *Казимир Малевич, син Сурен, ЮНЕСКО*.
- Написати детальний переказ, уживаючи в його тексті речення з прямою і непрямою мовою. Додати власні міркування про те, чи може неетнічний українець стати гідним громадянином і вірним сином України, проілюструвавши свої думки посиланнями на конкретні прізвища і факти.

4. Український соловейко

На співочому небосхилі України яскравою зіркою сяє ім'я Оксани Петрусенко. Більше шістдесяти років співачки немає між нами, та не тьмяніє пам'ять про неї. Закарбований на грамплатівках голос продовжує чарувати мільйони людей. Виконані Оксаною Петрусенко народні пісні та оперні арії увійшли до золотого фонду української музичної культури.

Оксана Петрусенко – співачка-легенда. Мало хто знає, що вона, по суті, є самоуком: завершити навчання в консерваторії артистці не судилося. Тільки незрівнянний, гідний подиву талант, виняткової краси голос та ще феноменальна працелюбність піднесли її до мистецьких вершин.

На театральну сцену Оксана прийшла сімнадцятирічною дівчиною, її школою стали провінційні драматичні гуртки та музичні театри. Подальшу долю здібної співачки визначила зустріч із ушлявленим актором і режисером Панасом Саксаганським. Видатний митець благословив її, напрозоривши славне майбутнє драматичної актриси. Мабуть, чудесне його пророцтво справдилось би, якби не закоханість Оксани в народну пісню. Виконання партій Наталки Полтавки в одноіменній опері М.Лисенка та Оксани у “Запорожці за Дунаєм” С.Гулака-Артемовського увиразнили музичне обдарування дівчини.

Гастролі, гастролі, гастролі... Де б не виступала співачка, вона завжди мріяла повернутися в Україну. Згадуючи рідний край, вона виконувала в концертах “Соловейка” М.Кропивницького, народні пісні “Віють вітри” та “Ой, не світи, місяченьку”...

На афішах Київського оперного театру ім'я Оксани з'явилося лише 1934 року. Запам'ятайте цю дату. Адже після цього їй судилося жити усього шість років. Та які це роки! Роки видатних творчих звершень, роки народного визнання, перемог і трумфів... Ті шість років – до болю короткий шлях до безсмертя.

Колеги вражалися невгамовному бажанню Оксани працювати, її фантастичній працездатності. Чи ж багато солістів опери можуть похвалитися, що мають в своєму репертуарі сорок партій?! Співачка ніби передчувала немилосердність долі.

Особливо знаною Оксана Петрусенко стала як виконавиця народних українських пісень. Вона дала сотні концертів, зробили грамплатівки понад тридцять пісень. Мало не щодня голос співачки звучав по українському радію. І сьогодні, коли у виконанні Оксани Андріївни звучить “Плавай, плавай, лебедонько”, “Стоїть гора високая”, “Лугом іду, коня веду”, щемно стискається серце. Скільки в тих піснях добра і непідробної, неповторної краси!

Оксана Петрусенко прожила сорок років. Свою творчість, своє життя вона до останку віддала людям. Її ім'я вічно пам'ятатиме Україна. (За В.Туркевичем; 340 сл.)

- Пояснити лексичне значення слів *партія* (опера), *арія* (закінчений за будовою епізод в опері, що виконується одним співаком у супроводі оркестру), *репертуар* (сукупність ролей, які виконує актор), *провінція*

- (віддалені від центру населені пункти), *гастролі* (виступи актора або театрального колективу поза місцем його постійної діяльності).
- Дібрати синоніми до слів *тріумф*, *феноментальний*.
 - Скласти план тексту (орієнтовний: I. Яскрава зірка на співочому небі України. II. Співачка-легенда. 1. Мало хто знає, що Оксана Петрусенко – самоук. 2. Зустріч із Панасом Саксаганським. 3. Палка залюбленість у народну пісню. III. Мріяла повернутись в Україну. IV. Ім'я на афіші Київського оперного. 1. Невгамовне бажання працювати. 2. Славетна виконавиця народних пісень. V. Її ім'я пам'ятатиме Україна).
 - На дошці записати: *золотий фонд української музичної культури; опери “Наталка Полтавка” Миколи Лисенка, “Запорожець за Дунаєм” Семена Гулака-Артемовського; романс “Соловейко” Марка Кропивницького; сорок партій в репертуарі.*
 - Написати переказ, додавши розповідь про свого улюбленого співака (співачку) та роздуми про роль співу (музики) в людському житті.

5. Актор

У травні 1934 року Київ відзначав сімдесятип'ятирічний ювілей Панаса Саксаганського. У душу всім присутнім назавжди запали прощальні слова актора, сповнені радістю й тихим смутком:

-Сьогодні згадав я один епізод з грецької історії. Діти громадянина Діодора на ігрищах посіли перші місця. Посадили на свої могутні плечі старого батька й понесли майданом, а громадяни аплодували й кричали йому: “Умри, Діодоре, бо більшого щастя в житті ти не зазнаєш!” І Діодор помер.

Подібне відбувається й зі мною. Сьогодні й я оточений талановитою театальною молоддю, вона бере участь зі мною у виставах. Подумки я заглядаю у далечінь, і там на обрії бачу вкриті запашними квітами зелені луки, там половіє жито й колоситься пшениця... І хоч не мені пройти першу ручку по цих ланах широкополіх, не хочу я помирати. Я хочу жити й радіти разом із усіма вами...

У цей вечір на сцені Київського оперного театру ставили “Наталку Полтавку”. Панас Карпович виконував роль Возного у першому акті, а в другому... в цій ролі вийшов на кін славетний Амвросій Бучма.

Треба було бути Панасом Саксаганським, щоб отак – привселюдно й урочисто - передати естафету молодшому талановитому акторові. І треба було бути Амвросієм Бучмою, щоб не побоятися вийти на сцену після геніального артиста.

Різні ролі виконував Бучма в театрі. Це і роль Пузиря в комедії “Хазяїн”, і Миколи Задорожного в “Украденому щасті”, і багато ролей сучасників. Чимало ролей випало йому зіграти в кіно: роль Тараса Шевченка, роль матроса і роль шахтаря, роль солдата і роль партизана.

Праця актора на знімальному майданчику дуже не схожа на роботу театального актора. У театрі роль виконується великими монолітними сценами, у кіно ж навіть маленьку роль розбивають на безліч кадрів.

Сьогодні знімуть один-два, завтра взагалі продовжать знімати “не з того кінця”, бо так зручніше або дешевше. Як же акторові зберегти в собі відчуття ролі, пронести його через увесь фільм?

Бучма розповідав, що його виручала “музична пам’ять”. Уявивши собі внутрішній стан героя, перейнявшись його долею, актор пов’язував її з музикою Бетховена, Моцарта, Шопена... Перш ніж приступити до зйомок наступного епізоду, він пригадував музику, пов’язану в його пам’яті з кадром попереднім. Так поновлювався душевний стан героя, ритм його долі.

У фільмі Олександра Довженка “Арсенал” Бучма виконав роль отруєного газами німецького солдата. Менше хвилини триває на екрані цей епізод. Та якої вражаючої сили набула екранна мить, у яку вкладено майстерність двох таких велетнів, як Бучма і Довженко!

За кілька секунд екранного часу розгортається картина цілого людського життя. Вже немолодий чоловік у великих окулярах і з короткими вусиками “під кайзера” відчуває запах “звеселяючого” газу. На його обличчі – подив, який змінюється легким сміхом, що поступово переростає у нестримний конт вульсивний регіт. Гвинтівка падає з рук, з нестямно закинutoї голови злітає каска. Сторопілий, солдат бачить навколо трупи, бачить хмари газу, що його огортають. Його безумний регіт – це трагічний сміх над власною долею, долею людини, яку ошукали й послали на смерть... Очі скляніють. У них застигає відчай і жах.

У долі Амвросія Бучми не було ролей великих і ролей малих. Були ролі, чудово виконані геніальним актором. (За Ю.Косачем; 485 сл.)

- Пояснити значення висловів *пройти першу ручку, передати естафету*.
- Дібрати синоніми до слів *кін, епізод, монолітний, конвульсивний, ошукати, сторопілий*.
- Скласти план (орієнтовний: I. Ювілей видатного майстра сцени. 1. “Пригадався епізод з грецької історії”. 2. Майстер передав естафету. II. Ролі Амвросія Бучми. III. Робота на знімальному майданчику. 1. Як зберегти відчуття ролі? 2. Виручала “музична пам’ять”. III. Епізодична роль в Довженковому фільмі. IV. У нього не було великих і малих ролей).
- На дошці записати: *громадянин Діодор; екранна мить*.
- Написати докладний переказ, доповнивши його розповіддю про улюбленого драматичного актора (актрису) та роздумами щодо значення театру в житті народу.

ТЕМИ ДЛЯ ТВОРІВ

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ДЛЯ ТВОРУ НА СУСПІЛЬНУ АБО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

- Яким я увляю майбутнє України (або: Моя Україна через двісті років)
(Варіанти заголовків: Виходим на святую дорогу, щоб бути вільними людьми. Кому, коли не нам, свій рятувати дім? Серед нашого народу надія не згине. Народом будь, а не мішком полови!)
- Рідну мову мало знати – слід її опанувати
(Варіанти заголовка: Буває слово, як полова, а є розумне й влучне слово. Рідне слово калинове і свідоме, і вагоме. Досліди, як і годиться, мови рідної скарбницю.)
- Чи зміг би я розлучитися з батьківщиною
(Варіанти заголовка: На вітчизні сонце гріє, на чужині вітер віє. Свята земля, ти вічно з нами, ти рідна дочкам і синам! І снити будемо до кінця ми як не Дніпром, то Чернівцями. Нема на світі України, немає другого Дніпра... Жити можна скрізь, а вмерти – тільки дома).
- Що дає сучасному українцеві знання історії
(Варіанти заголовка: Ту козацьку бунтівливу вдачу нам лишили предки з давнини. Там запеклася кров мого народу і одридали волю кобзарі. У нашу кров, у наші жили вросли козацькі могили. Наші душі вкраїнські жили – і живуть, наші душі вкраїнські ніколи не мруть!)

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них

1. Словосполучення - це

а) мінімальна одиниця мови, що виражає поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їх ознаки чи відношення;

б) сполучення двох або кількох самостійних слів, пов'язаних змістом та граматично;

в) основна одиниця синтаксису, що є інтонаційно оформленим смисловим і граматичним цілим, яке виражає окрему завершену думку;

г) продукт мовленнєвого процесу, що характеризується тематичною завершеністю та цілісністю, відбиває ставлення автора до змісту висловлювання.

Скласти і записати словосполучення. Скласти і записати речення, до якого входить це ж словосполучення.

2. Словосполучення складається

а) з синтаксично рівноправних слів;

б) з головного і залежного слова;

в) з повнозначного і службового слова;

г) з окремих реплік.

Скласти і записати словосполучення, головне слово підкреслити, поставити питання від головного слова до залежного.

3. Керування – це такий тип синтаксичного зв'язку між словами у словосполученні, коли

- а) форма залежного слова уподібнюється формі головного;
- б) залежне слово пов'язане з головним тільки за змістом;
- в) головне слово вимагає від залежного певної відмінкової форми;
- г) слова є синтаксично рівноправними.

Скласти і записати словосполучення, між словами якого існує зв'язок керування (наприклад: *подякувати вчителю, запросити товариша, пам'ятник Шевченку*).

4. Основна синтаксична одиниця, яка служить для мовленнєвого спілкування і є будівельним матеріалом для тексту, це

- а) слово;
- б) словосполучення;
- в) речення;
- г) складне синтаксичне ціле.

Скласти і записати речення.

5. Дієслівними словосполученнями є такі:

- а) серце матері, щире слово, хтось із нас, дві душі;
- б) вдвічі сильніше, набагато вимогливіше, вище сонця;
- в) дивитися на сонце, малювати фарбами, співаючи тихо;
- г) дружнє коло, гарячий від вогню, троє учнів.

Скласти і записати дієслівне словосполучення (наприклад: *читати повість; милуючись краєвидом*) або: прислівникове словосполучення (наприклад: *втричі приємніше*).

6. Поширеними словосполученнями є такі:

- а) рідна земля, народна пісня, співати тихо, вкладати душу;
- б) любов до рідної землі, віночок українських пісень, переглянути гарний кінофільм;
- в) продовжити навчання, висловити вдячність, влучне слово;
- г) не повторювати двічі, справедливо гніватися; просити примирення.

Скласти і записати поширене словосполучення (наприклад: *успішно скласти іспит з мови*).

Види простих речень

1. За метою висловлювання речення поділяються на

- а) розповідні, питальні, окличні;
- б) розповідні, окличні, спонукальні;
- в) розповідні, питальні, спонукальні;
- г) питальні, спонукальні, окличні.

Скласти і записати питальне речення (наприклад: *Чи знаєм ми наші обряди і звичаї? Чи їх не затьмарили впливи чужі? (Д.Білоус.) За вірність і любов що*

краще є в житті? (В.Сосюра.) А ви часом не з Брехунівки? (Нар.творч.) Чом це ти одягнувся буржуєм? (В.Сосюра.)

2. За емоційним забарвленням речення поділяються на

а) окличні та неокличні;

б) розповідні та окличні;

в) окличні та питальні;

г) розповідні та питальні.

Скласти і записати розповідне окличне речення (наприклад: *Здається, часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю!* (Л.Костенко.) *Але радість і в осені є!* (В.Сосюра).

3. За складом граматичної основи речення поділяються на

а) повні і неповні;

б) прості та складні;

в) двоскладні та односкладні;

г) поширені та непоширені.

Скласти і записати означено-особове речення, підкреслити в ньому граматичну основу (наприклад: *Не чекай натхнення, не чекай!* (В.Сосюра.) *Люблю вночі на небеса дивитись...* (Д.Павличко.) *Несу отут страшний свій іспит.* (Є.Маланюк).

4. Непоширене речення – це речення,

а) граматична основа якого складається з одного головного члена речення (підмета або присудка);

б) яке складається тільки з головних членів речення;

в) у якому наявна тільки одна граматична основа;

г) в якому опущено один або кілька членів речення, які легко встановити з попереднього речення або ситуації мовлення.

Скласти і записати спонукальне, окличне, непоширене речення (наприклад: *Ти прислухайся!*) або: скласти та записати непоширене речення. Записати це ж речення, поширивши його (*До співу ти пташиного прислухайся уважно!*). В обох реченнях – поширеному і непоширеному – підкреслити всі члени речення.

5. Односкладним безособовим реченням є таке:

а) Догоджай не людям, а своїй совісті (Нар.творч.)

б) Від людського поговору не сховаєшся у нору (Нар.творч.)

в) Коня під ліжком не сховаєш (Нар.творч.)

г) Двох правд не буває (Нар.творч.)

Скласти (пригадати) безособове речення. Записати його, підкреслити граматичну основу (наприклад: *Директиву розіслано заздалегідь.* (Є.Маланюк.) *На концерт глухих не варто кликати. А слітим байдуже до картин.* (М.Рильський.) *Нам жити треба, треба жити сьогодні, зараз, не колись.* (М.Подольян.)

6. Неповним реченням є таке:

а) Держи голову високо, та не задирай носа (Нар.творч.)

б) Бідному завжди вітер в очі (Нар.творч.)

в) Бідність – не гріх (Нар. творч.)

г) Бідняцька цнота краща від панського злота (Нар.творч.)
Скласти і записати неповне речення, підкреслити в ньому всі члени речення (наприклад: *Народе Кобзаря і Гончара! Ти, може, в них – на кінчику пера.* (В.Юхимович.) *Дубовий сволок угорі. Внизу лозинова колиска.* (Є.Гуцало.) *А я не хочу пошепки. А я не хочу крізь грати!* (Л.Костенко).

Види складних речень

1. Складним реченням є речення,

а) яке містить у собі одну граматичну основу, є поширеним і двоскладним;

б) яке містить у собі одну граматичну основу і є ускладненим (звертанням, вставними словами, вигуками тощо);

б) яке складається з двох чи кількох простих речень, об'єднаних в єдине ціле за змістом та інтонацією;

г) будь-яке речення, яке служить будівельним матеріалом для тексту.

Скласти (пригадати) складне речення, записати його (наприклад: *Продовжує планета круговерть, плекає людство помисли високі.* (Б.Дегтярьов.) *Якщо не приніс я ні крихти добра, нащо ж я у світ цей приходив?* (Л.Тендюк.).

2. Складні речення поділяються на

а) сполучникові, безсполучникові та речення із різними видами (сполучниковим і безсполучниковим) зв'язку;

б) поширені і непоширені;

в) ускладнені і неускладнені;

г) повні і неповні.

Скласти (пригадати) та записати безсполучникове складне речення (наприклад: *Мета життя моя – єдина: спростивши всякі чудеса, над все поставлю я людину.* (Б.Дегтярьов.) або: складне речення із різними видами зв'язку, записати його (наприклад: *Над рікою в стуни комиша вдарить вітер, залунають скрипки, і Чайковським сповниться душа, а в уяві з'явиться четвірка лебедят казкової краси, ніби то здійсмається на гірку юність наша в спалаху роси...* (П.Воронько.) .

3. Складносурядним називається таке складне сполучникове речення,

а) яке складається з двох або більше простих речень, кожне з яких ускладнене звертанням, вставними словами, однорідними членами речення тощо;

б) яке складається з двох або кількох синтаксично рівноправних речень;

в) яке складається з головного і залежного речення;

г) яке складається з головного і кількох підрядних речень.

Скласти (пригадати) складносурядне речення, записати його (наприклад: *Розкаже ліс мені про заповітне, а я про те нікому не скажу.* (Є.Гуцало.) *В полі пахне мед і дика м'ята, і біжить стежина до села, заверта до батьківської хати.* (Б.Дегтярьов). Накреслити схему речення.

4. Складнопідрядним реченням з підрядним означальним є таке складне речення, в якому

- а) залежна частина роз'яснює зміст одного із членів головного речення;
- б) залежна частина вказує на спосіб або ступінь дії головного речення;
- в) залежна частина пояснює той чи інший головний або другорядний член головної частини, виражений іменником чи іншою частиною мови в значенні іменника;
- г) залежна частина вказує на місце дії головного речення.

Скласти (пригадати) складнопідрядне речення з підрядним означальним (наприклад: *Як землю мою не любити, що вчився по ній я ходить!* (В.Сосюра.) *Моє дитинство – дзеркало, в якому відображалася колись земля.* (Є.Гуцало.) *Не викидайте з пісні слова, якого не замінить інше.* (Б.Дегтярьов.). Записати речення, накреслити його схему.

5. Складним безсполучниковим є речення

- а) Даремно говорить про згоду, коли нема ладу серед народу. (Б.Грінченко.)
- б) Я змалку знав, що Прометей здобув огонь для всіх людей. (За М.Упеником.)
- в) Я чув легенду: Прометей добув огонь для всіх людей. (М.Упеник.)
- г) Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя. (Т.Шевченко.)

Скласти (пригадати) і записати складне безсполучникове речення, підкреслити в ньому граматичні основи (наприклад: Поглянь на камінь: він мовчить мовчанням мудрості і віри. (Є.Маланюк.).

6. Складнопідрядним реченням із підрядним причини є речення

- а) Я звик високо голову держати, бо маю честь і мужність без догани. (Г.Гейне.)¹
- б) Жону вперед коня, щоб линув, ніби птах. (А.Міцкевич.)
- в) Як ранок угорі засвітиться перлово, з криниці вмиюся... (Л.Стафф.)
- г) Онукам буде дід оповідать щасливий про лихо, що колись ходило по землі. (Й.В.Сладек.)

Скласти (пригадати) і записати складнопідрядне речення з підрядним мети (або: умовним, допустовим, наслідковим), підкреслити в ньому граматичні основи.

Основні пунктограми в простому реченні

1. Якщо узагальнююче слово стоїть після однорідних членів речення, то перед узагальнюючим словом ставиться

- а) двокрапка;
- б) тире;
- в) крапка з комою;
- г) кома.

Скласти (пригадати) і записати речення з узагальнюючим словом перед однорідними членами речення. Однорідні члени речення підкреслити. (Наприклад: *...Гамалія той на байдаку повелівав одразу двом стихіям:*

¹ Тут і далі уривки подано в перекладі М.Рильського.

козацтву й морю... (М.Рильський.) *На всіх діли свої скарби: знання, уміння, чесність, правду.* (Б.Дегтярьов.)

2. Якщо перед звертанням стоїть вигук *о (ой)*, який тісно пов'язаний з ним інтонаційно і виконує роль частки, між вигукком і звертанням

- а) ставиться кома;
- б) ставиться знак оклику;
- в) ставляться три крапки;
- г) розділовий знак не ставиться;

Скласти (пригадати) речення із звертанням, перед яким стоїть вигук *о (ой)*, записати речення (наприклад: *Ой піч моя, піч! Коли б я на тобі, а ти на коні, славний козак був би з мене. Ой дівчино моя мила, що мені діяти, що не велять батько й мати тебе бідну брати?* (Нар.творч) *О земле рідна! Знаєш ти свій шлях у бурі, у негоді! Чи знаєш ти, о краю мій, що тьма твоєї ночі у день весняно-голубий мені кривавить очі?* (М.Рильський.) *О край босоногих поетів, вклоняюся низько тобі!* (Б.Дегтярьов.) *О, невмолимі скам'янілі дні!¹ О, Націє, дужа і вічна, як Бог.* (О.Ольжич.)

3. Вставні слова виділяються у реченнях

- а) комою (комами);
- б) дужками;
- в) тире або комою (комами);
- г) тільки тире.

Скласти (пригадати) речення із вставним словом (словосполученням), записати його (наприклад: *Про воду, звісно, марять подорожні...* (М.Рильський.) *А потім, справді, а чому б не взяти якісь нові шляхи й координати?* (Л.Костенко.) *Але сьогодні, слава Богу, душею вже воскресли ми...* (Д.Білоус.).

4.Поширена обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, відокремлюється,

- а) тільки якщо стоїть перед присудком;
- б) тільки якщо стоїть після присудка;
- в) тільки якщо вона уточнює іншу обставину і стоїть після неї;
- г) у будь-якій позиції до присудка.

Скласти (пригадати) речення з відокремленою поширеною обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом. Записати речення, відокремлений член речення підкреслити (наприклад: *Стоїть мудрець, зіпершись на лопату. Він садить «Сад божественних пісень».* (Б.Дегтярьов.) *Розціпивши шорсткі свої долоні, куйовдить вітер чуб зів'ялих трав.* (Л.Тендюк.).

5. Додаток відокремлюється в такому реченні:

- а) До людей по розум, а до матері по серце. (Нар.творч.)
- б) На світі знайдеш усе, крім рідної матері. (Нар.творч.)
- в) Пташка радіє весні, а дитина – матері. (Нар.творч.)
- г) Тільки в світі правди, що рідная мати. (Нар. творч.)

¹ Якщо вигуки *о (ой)* підсилюють звертання інтонаційно і з ним тісно не пов'язані, вони відділяються від звертання комами.

Скласти і записати речення з відокремленим додатком (з відокремлюючими прийменниками *за винятком, замість, крім, окрім*) (наприклад: *Окрім легенд, є дані наукові, теорії, складніші теорем.* (Л.Костенко.).

б. Вставними ніколи не бувають такі слова:

а) звичайно, зрозуміло, напевне, правда, безперечно;

б) мабуть, можливо, здається, може, може бути;

в) навіть, майже, принаймні, все-таки, мовби, нібито;

г) навпаки, по-перше, по-друге, нарешті, насамперед, виявляється.

Скласти і записати два речення, в одному з яких слово *може* (або: *здається, нарешті, кажуть*) є вставним, а в другому - ні (наприклад: *Та, може, вислів ваш я кепсько розумію...* (М.Рильський.) *Щастя той у світі міг знайти, хто друзів має ще, хто може ще молиться* (А.Міцкевич). *Морозний сніг, блискучий та легкий, здається, падає на серце прямо...* (М.Рильський.) *Земля з високості здається блакитна.* (П.Воронько.)

Основні пунктограми в складному реченні

1. Між частинами складносурядного речення кома не ставиться,

а) якщо частини речення ускладнені звертаннями або вставними словами;

б) якщо частини речення ускладнені відокремленими членами речення;

в) якщо є спільне слово для обох частин;

г) якщо в другій частині говориться про наслідок того, про що йдеться в першій.

Скласти (пригадати) та записати складносурядне речення, між частинами якого не потрібно ставити кому (наприклад: *Там моїх братів лилася кров і сльози матерів квітчали сон синовнім домовинам.* (М.Рильський.).

2. Між частинами складного безсполучникового речення ставиться двокрапка,

а) якщо зміст частин протиставляється;

б) якщо друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що йдеться у першій;

в) якщо друга частина виражає різку зміну подій;

г) якщо друга частина виражає причину того, про що йдеться у першій, або розкриває зміст попередньої.

Скласти (пригадати) безсполучникове речення, між частинами якого потрібно поставити двокрапку. Записати речення (наприклад: *Згадай: текла землею осінь...* (М.Рильський.) *Запишалася шипшина: тонко в ній співапташина* (М.Василенко.)

3. Між частинами складного безсполучникового речення ставиться тире,

а) якщо у першій частині є слова *чути, знати, бачити, розуміти* тощо;

б) якщо друга частина виражає причину того, про що йдеться у першій;

в) якщо друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що йдеться в першій, або зміст частин протиставляється;

г) якщо частини значно поширені або далекі за змістом.

Скласти (пригадати) безсполучникове речення, між частинами якого потрібно поставити тире. Речення записати (наприклад: *Отак вітерцем перейти за леваду шовкову – засвітиться гай...* (Б.Олійник.) *Лише дихне весна – сніжинка вмере.* (Б.Дегтярьов.) .

4. Тире ставиться між частинами такого складного безсполучникового речення:

а) Брати – як коти: вони погризуться і помиряться. (Нар.творч.)

б) З дочками таке: до десяти тішиш, після двадцяти віддати мрієш. (Нар.творч.)

в) Багато няньок – дитина без носа. (Нар.творч.)

г) Жіночий язик – меч: він ніколи не ржавіє. (Нар.творч.)

Скласти і записати речення відповідно до запропонованої вчителем схеми.

5. Двокрапка ставиться між частинами такого складного безсполучникового речення:

а) Горе й радість дає нам життя молоде – прийде старість, і радість уся пропаде. (Б.Грінченко.)

б) Як сонце могутче, такий будь і ти: на доброго й злого ти рівно світи. (Б.Грінченко.)

в) Сонце сходить із-за гаю, став, як злото, засіяв... (Б.Грінченко.)

г) Весна іде, радіє все усюди: і темний ліс, і пташечка, і люди. (Б.Грінченко.)

Скласти і записати речення відповідно до запропонованої вчителем схеми.

6. Кома, двокрапка, кома – такі розділові знаки ставляться у реченні:

а) Пройдуть зливи, замовкнуть грози, задрімають вітри на ланах. (В.Симоненко.)

б) Я чую у ночі осінні, я марю крізь синій сніг: вростає туге коріння у землю глевку із ніг. (В.Симоненко.)

в) На світі законів чимало, я нагадаю один: щоб море не висихало, потрібно багато краплин. (В.Симоненко.)

г) Одійде в морок підле і лукаве, холуйство у минувшину спливе, і той ніколи не доскочить слави, хто задля неї на землі живе. (В.Симоненко.)

Скласти і записати складне речення з різними видами зв'язку (сполучниковим і безсполучниковим) з такими розділовими знаками: кома, двокрапка, кома (наприклад: *Тремчу од лютієї напасті, мов душу всніжила зима: на чужині немає щастя, але і тут його нема!* (Л.Тендюк.).

Пряма мова. Діалог

1. Прямою мовою називається

а) чуже мовлення, передане недослівно, із збереженням лише основного змісту, але не форми та інтонації;

б) чуже мовлення, передане дослівно, без змін, із збереженням змісту, форми та інтонації;

в) слова, які супроводжують чуже мовлення, передане без змін;

г) слова, які називають того, хто передає чуже мовлення.

Скласти і записати речення з прямою мовою після слів автора (наприклад: *Віти й трави тихо моляться уклінно: "Невмируща будь, калино-Україно!"* (Д.Білоус.).

2. Діалог - це

а) дослівний уривок з чийогось висловлювання, що наводиться для підтвердження чи пояснення власних думок;

б) пряма мова, що передає розмову двох або кількох осіб;

в) чуже мовлення, що передається не дослівно, а із збереженням основного змісту висловлювання;

г) слово або сполучення слів, яке називає, до кого звертаються.

Скласти і записати діалог з двох-трьох реплік (наприклад: - *Що найдорощче? – Воля день у день. – Бойися смерті? – Зміна це лишень. – Чи любиш славу? – Як здижчання мухи.* (Я. Врхліцький.)

3. Пряма мова супроводжується

а) непрямою мовою;

б) вставними словами;

в) словами автора;

г) уточнюючими членами речення.

Скласти і записати речення, в якому слова автора розривають пряму мову (наприклад: *То коник горбатий, малий Горбокони́к з дитячої казки. «Сідай, - він говорить, - на мене, будь ласка!»* (П.Воронько.) *«Не продавай мене за безцінь! – кричить розхристана душа усе життя на перехресті. – На самоті не залишай!»* (Б.Дегтярьов.).

4. Конструкція з непрямою мовою є

а) складнопідрядним реченням з підрядним означальним;

б) складнопідрядним реченням з підрядним з'ясувальним;

в) складнопідрядним реченням з підрядним обставинним;

в) складносурядним реченням

Скласти і записати речення з непрямою мовою, підкреслити в ньому граматичні основи (наприклад: *Казала фея, що, мов дзвін, дзвенить одно на світі джерело студене і на сторожі вірно там стоїть її, дитини, мужній наречений.* (М.Рильський.).

5. Речення з непрямою мовою - це

а) Прислів'я каже: «Більш роби, та менше говори...» (Л.Боровиковський.)

б) Осел почванитись хотів, що чув в ліску всіх птахів спів. (Л.Боровиковський.)

в) «Який народ мізерний та низький! – до всіх говорить Хміль з пихою. – От я так виріс, бач, який!» (Б.Грінченко.)

г) Рід жаб'ячий надумався прохати собі в болото короля. (Б.Грінченко.)

Скласти (пригадати) речення з прямою мовою, перебудувати його на речення з непрямою мовою. Обидва речення записати.

6. Речення, що вміщує цитату, - це

а) Казала кума: «Дам пшо́на», - а в неї в самої нема (Нар.творч.)

б) На річку море раз гнівилось і ревло, що річка береги водою розбовтала (Л.Боровиковський);

в) «Оце розвеличався!» - Барвінок, сміючись, озвався. (Б.Грінченко.)

г) Ми Гітлером катовані, ми Сталіним шматовані, та із могил – гартовані – ми встанем, і тоді «заговорять і Дніпро, і гори, і потече сторіками кров у синє море...» (М.Сіренко.)

Скласти і записати речення з цитатою, яка супроводжується словами автора (наприклад: *«Ластівки літають», - це за Рильським. – «І Ганнуся плаче, бо пора».* (П.Воронько.) або: скласти висловлювання, в якому цитата виступала б частиною речення (наприклад: *«Садок вишневий коло хати» і зацвіте, і дасть плоди, якщо ретельно доглядати в нім кожен пагін молодий.* (Б.Дегтярьов.) *З «повстаньте, гнані і голодні» йшли, честь піднісши високо, Стражески мужні й Заболотні, відважні Шмідти й Лисенки.* (В.Юхимович).

Будова тексту. Стили, типи, жанри мовлення

1. Текст - це

а) група речень, об'єднаних граматичним та смисловим зв'язком, що виражають думку вільніше і повніше порівняно з реченням;

б) продукт мовленнєвого процесу, що характеризується тематичною завершеністю, цілісністю, відображає ставлення автора до висловленого змісту;

в) використання виражальних засобів мови в процесі конкретного говоріння, що відбувається в звуковій або писемній формі;

г) різновид літературної мови, що обслуговує певну сферу суспільного життя.

Скласти та записати невеликий текст (4-5 речень) на будь-яку тему.

2. Типи мовлення існують такі:

а) розповідь, опис, роздум, оцінка предмета;

б) розповідь, опис, оповідання, повість;

в) оповідання, повість, роман, казка;

г) заява, оголошення, протокол, розписка.

Скласти та записати опис будь-якого предмета (обсяг 1 - 3 речення) (наприклад: *А хмарка - наче лебідь в синизні, вся біла, наче сніг, а по краях багряна* (А.Міцкевич.) *У баби камінної плечі камінні горбаті, камінного одягу з себе вона не зніма. З обличчя пласка і по-скіфськи вилицювата, камінним мовчанням до самого серця дойма. На лобі камінному є діадема камінна, на шиї камінній камінний висить амулет. ...В камінної баби камінний чіткий силует.* (Є.Гуцало.) *...Немов різьблений, дикий цап стояв. Усе: його постава непорушна, тоненькі ніжки, виточене тіло, розвилки рогів на сухій голівці і спокій величавий, що зливався з напруженістю звіра сторожкого – усе була довершеність сама, сама краса...* (М.Рильський.)

3. Стиль мовлення - це

а) вид тексту, який залежить від особливостей змісту й форми, обсягу та способу побудови, певними стилістичними ознаками;

б) різновид літературної мови, який використовується за певних умов спілкування;

в) система фонетичних, лексичних словотворчих та граматичних засобів, що служать для спілкування та висловлення думки;

г) швидкість або повільність мовлення та паузи між мовленнєвими уривками. Перерахувати (письмово) відомі вам стилі мовлення.

4. Жанри мовлення існують такі:

а) науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний;

б) опис, розповідь, роздум, оцінка предмета;

в) стаття, відгук, нарис, повість, поема, лист, розписка;

в) монолог та діалог.

Пригадати і записати відомі вам жанри художнього мовлення (наприклад: *трагедія, комедія, драма, роман, повість, поема, байка, епіграма*) або: офіційно-ділового мовлення (наприклад: *наказ, статут, закон, кодекс, заява, розписка, акт*)

5. *Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (Конституція України).* Це висловлювання належить до

а) наукового стилю;

б) художнього стилю;

в) публіцистичного стилю;

г) офіційно-ділового стилю.

Скласти і записати висловлювання (обсяг 2 –3 речення) на будь-яку тему в художньому стилі.

б. “Казочка була чудна! Подарував мені дід вола. Пішов я тим волом орати та наорав на припічку на три горшки кваші. А тоді саме вродили верби, та зацвіли раки, та поспіли в'юни. Я поліз тих в'юнів трусити та натрусив папушу тютюну. Пов'язав я тютюн і продав за три копійки. Тоді купив вовни, скроїв заступом свиту, приставив із подушки комір. Вийшли такі штани!” (За Є.Гуцалом.) Це висловлювання є

а) описом;

б) роздумом;

в) розповіддю;

г) поєднанням розповіді та опису.

Скласти та записати роздум (обсяг 4-5 речень) на будь-яку тему (наприклад: *Простували чумацькі воли з Петербурга в Україну. Та чумацька мажа з Шевченковою труною давно перетворилася в уяві народу на героїчний фрегат Колумба чи в Ноїв ковчег, бо ж однаково важко було відкривати Багамські острови, рятувати людство від потопу і перевозити труну з холодних берегів Балтики на Дніпрові кручі. Бо в труні був не тільки мертвий Кобзар, у труні лежала слава, була сутність цілого народу, який сам себе пізнав, і в світі заявив про себе, і невмирущим став завдяки тому, хто тепер, згорнувши руки, лежав в окованій цинком останній своїй оселі, полишивши нащадкам болі свої, пісні і псалми. (За О.Сизоненком.)*

Елементи практичної риторики

1. Риторика - це

- а) наука про культуру спілкування та мовлення;
- б) наука про правильну артикуляцію звуків мовлення;
- в) наука про правильне застосування міміки та жестикуляції;
- г) наука і мистецтво переконувати співрозмовників.

2. Порівняння - це

- а) художнє означення, що виділяє і образно змальовує якусь характерну рису чи ознаку людини, предмета, явища;
- б) послідовне зображення двох чи кількох явищ із різних сфер життя, показ подій на тлі інших, чимось подібних;
- в) пояснення одного предмета через підкреслення його схожості на інший;
- г) використання багатозначності якогось слова чи вислову.

3. В основі *метафори* лежить

- а) порушення узвичаєного порядку слів у реченні;
- б) перенесення властивостей і ознак одного явища на інше на основі подібності;
- в) поєднання контрастних понять;
- г) слова та їх форми, що вимовляються чи пишуться однаково, а значення мають різне.

4. Метафоричним є вираз

- а) Український правопис добре опрацьований кількома поколіннями мовознавців. (З газ.)
- б) Пригорнись до мене, слово, коли щира ллється мова. (Л.Забашта.)
- в) Мова – система звукових знаків, що виконує комунікативні, пізнавальні, оцінні, естетичні та ін. функції (З підр.).
- г) І кожна мова – неповторна... (Д.Білоус.)

5. *Парадокс* - це

- а) перестановка слів у реченні з метою їх увиразнення, надання вислову нового відтінку;
- б) твердження, що розходиться з усталеними поглядами і ніби суперечить здоровому глузду, а насправді має глибокий смисл;
- в) засіб зображення явищ дійсності у спотворено-комічному, навмисне перебільшеному чи зменшеному вигляді;
- г) розважальний драматичний твір на побутову тему, в основі якого - переважно анекдотична подія.

6. Зразком *парадоксу* є прислів'я

- а) Яка головонька, така розмовонька;
- б) Всього буває на віку: по спині й по боку;
- в) Тихше їдеш – далі будеш;
- г) Двічі молодим не бути.

7. *Гіпербола* - це

- а) непомірне вихваляння та уславлення визначної суспільної події чи подвигів і звершень видатної людини;

б) вистава чи твір, спрямований на те, щоб розсмішити засобами грубого комізму та різних перебільшень зовнішніх ознак персонажів;

в) надмірне перебільшення якихось рис чи ознак явищ або предметів з метою їх увиразнення;

г) зображення, в якому комічний ефект досягається навмисним спотворенням, свідомим перебільшенням або применшенням характерних рис чи ознак висміюваного.

8. Антонімічним до терміна *гіпербола* є термін

а) секстина;

б) літота;

в) метафора;

г) епіфора.

9. *Риторичне запитання* - це

а) питання, з яким ритор (оратор) звертається до слухачів, щоб перевірити, чи зрозуміли суть ним сказаного;

б) запитання, з яким слухачі звертаються до оратора, щоб уточнити ним сказане;

в) запитання, яким висловлюється ствердна думка чи на яке відповідає той, хто його ставить;

г) питання, з яких складається план підготовленої оратором промови.

10. *Риторичним* є таке запитання:

а) Як тебе хоч звати, земляче? (Григор Тютюнник.)

б) Та скажи-бо, дівчино, з якого ти села, чи з Бівець, чи з Дешок? (І.Нечуй-Левицький.)

в) Дядьку, а ви мені не можете дати “Пригоди Тома Соєра”? Возможна чи невозможна така можливість? (М.Стельмах.)

г) Хочеш мови пізнати скарбницю? (Л.Забашта.)

11. *Інтонація* - це

а) засіб гумору і сатири, заснований на називанні супротивного, коли про щось говориться ніби в позитивному плані, але підтекст свідчить про протилежне;

б) елемент емоційної та змістової виразності, що виявляється у зміні висоти тону, сили звучання, тембрі голосу, чергуванні пауз;

в) засіб художньої виразності, який виявляється у доборі таких звуків, котрі сприяють створенню потрібного образу;

г) повторення тих самих звуків, слів, рядків на початку і в кінці тексту або його частини

12. *Темп мовлення* - це

а) тривалість звучання слів та пауз, швидкість мовлення в цілому;

б) швидке, без підготовки створення віршів, пісень, казок тощо;

в) підвищена схвильованість, щиросердність, емоційність вислову авторськими почуттями та настроями;

г) розрив речення міжрядковою паузою, коли воно розпочинається в одному віршовому рядку, а закінчується в наступному.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

1. Михайло Грушевський

Найвидатніший український історик Михайло Грушевський здатний кожного здивувати своєю неймовірною працездатністю, широтою культурних та наукових зацікавлень. Написав він так багато, що навіть важко сказати, скільки треба було б видати томів, коли б зібрати усю його спадщину.

Грушевський – автор найвизначнішої – в десяти томах із тринадцяти книжок – “Історії України-Русі”. Є свідки, що бачили рукописний одинадцятий том, але, на жаль, поки що його не знайдено. А знамірювався учений написати повну історію. І коли б не жахливий терор тридцятих років, то він би, напевне, цю роботу завершив.

Розуміючи, яке значення для національного духовного розвою має поширення історичного знання, Грушевський присвятив себе цій справі і створив кілька популярних книг, серед яких найзнаменитіша “Ілюстрована історія України”.

Окрім того, великий син України Михайло Грушевський залишив нащадкам “Історію української літератури”.

Разом з Іваном Франком науковець видавав журнал “Літературно-науковий вісник”, що об’єднав письменників Буковини, Наддніпрянщини й Галичини. Написав багато суспільно-політичних статей на актуальні теми, заснував десятки наукових видань. Був великим бібліофілом, зібрав одну з найунікальніших приватних бібліотек і колекцій рідкісних літописів. І, нарешті, був видатним політичним діячем.

У час утвердження незалежної демократичної України ім’я Михайла Грушевського залишається для українців святим *(За В.Шевчуком; 186 сл.)*.

Примостившись з мольбертом за високими кущами, Микола Пимоненко добре бачив алею, сам для нечисленних перехожих залишаючись непомітним. Вдалині з’явилася молода жінка у темному капелюшку з піднятою вуаллю. Художник рішуче узяв тубик із фарбою. Присутність жінки зробить пейзаж інтимнішим і ліричнішим.

На мить відірвавшись від роботи, живописець із здивуванням роздивлявся людину, відбиту на полотні легким розпливчастим контуром. Без сумніву, він десь бачив це обличчя. Бачив ці очі, великі й замислені. Пам’ять відтворила картину десятилітньої давності. Увійшовши до рисувального класу, Пимоненко зняв покривало із немудрої композиції – білої гіпсової кулі на рушнику. Неквапно проходив рядами, зазираючи в дитячі малюнки. Його увагу привернуло бліде, матове личко дівчинки років

одинадцяти. Здавалось, це личко світилося зсередини. А очі були бездонні й печальні. Це була Лариса Косач, майбутня письменниця Леся Українка.

Нещодавно хтось приніс художникові збірку поетеси. Книжка вийшла у Львові. Дивувала легкість, невимушеність і мудрість письменниці. В уяві поставала вона, прекрасна й таємнича. Так, тільки такою уявляв Пимоненко авторку...

Жінка наблизилась, їхні погляди зустрілися. Напевне, він також видався їй знайомим. Пимоненко невідривно вдивлявся у жінку. Усе в ній, хворобливій і змученій, було невідомим. Усе, крім очей (*За Б.Чіном; 180 сл.*).

3. Сонцесяйний композитор

Діяльність Віктора Косенка припала на тридцять років ХХ століття. Завданням першорядної ваги він вважав надання українському мистецтву високого професіоналізму, наближення його до світового рівня.

Народився Віктор в Петербурзі у сім'ї військовослужбовця. Навчався в Петербурзькій консерваторії одночасно на двох факультетах: композиторському та фортепіанному. Тут сформувався його світогляд, визріли естетичні уподобання. Викладачі запам'ятали його як щедро обдаровану людину виняткової скромності.

Переїхавши до рідні у Житомир, Віктор Степанович працював викладачем в музичній школі, виступав у концертах як соліст і акомпаніатор. Тут було написано чимало інструментальних п'єс, музику до вистави "Фея гіркого мигдалю".

Косенка запрошують до Харкова, пізніше – до Києва, де він отримує посаду викладача Музично-драматичного інституту імені Миколи Лисенка, пізніше реорганізованого в консерваторію. Творче піднесення після появи романсів на слова Павла Тичини спричинили народження найвидатнішого твору Косенка – "Героїчної увертюри". Тичина писав, що відсвіт душі митця назавжди сонячним освітленням лишився на біографії поета.

Життя композитора було недовгим, але багатогранним та змістовним. Його спадщина – симфонічні, фортепіанні твори, обробки музичного фольклору. Його музика позначена ліричною м'якістю, водночас вона витончена та мелодійна, сповнена романтичної піднесеності, заснована на класичній стрункості. Свою самовіддану працю композитор віддав народові. (*За Я.Колядою; 180 сл.*)

Небо було заповнене саявом величезних, ритмічно працюючих крил. Птахи йшли до неймовірності низько. Не вигадані, не намріяні, а справжні, живі, що дихають з тобою одним повітрям і не полохаються тебе. Неквапливі, царствені, пролітали вони над землею, і, нічим не злякані, поволі потяглись над лимани. Мабуть, тільки в дитячих снах можна побачити щось таке. Для тебе лебеді – реальність, насолода, здоров'я і

чистота світу. Сліпучо-білі їхні підкрилля, шелест повітря, зрушеного величавим вимахом крил, мудра ота нелякливість, довіра до людини – все це розбурхало Ользі душу.

Вона була поглинута тим сліпучим видовищем, бо вперше у такій близькості бачила розпростерті на півнеба живі лебедині крила. Сяєво їх наближалось, як сонце. Вперше так близько вона спостерігала дію тих крил, на власні нерви відчула чар і поезію лету.

Такий наш край. Живі лебеді з-за плеча в тебе вилітають. А завтра, може, з'являться над хатиною і рожеві африканські фламінго, прошумлять, пропахлі тропіками, над цією прозаїчною скиртою сухого, як чай, сіна. Впиваючись духом його, Ольга встигла переконатись, яка запашна ця незрівнянна планета

Після перенапруг міського життя тут нарешті впиваєшся простором, починаєш виходити з очманіння *(За О.Гончаром; 178 сл.)*.

4. Зустріч

Колодязя тут немає, тому доводиться їздити по воду до радгоспу. Сьогодні Михайло Іванович зробив таку подорож, а разом з ним вирушила до радгоспу й Ольга: їй треба було на пошту.

Десь на півдорозі зустрівся їм вершник. Може, то настрій в Ольги був такий чи сама душа ждала чогось небуденного, тільки, коли верхівець вимчав із-за обр'ю, вимчав, ніби із татарщини, із козаччини, і швидко почав наближатися, серце дівчини забилося незрозумілим хвилюванням. А той уже надлетів, і весь він був смага, мужність, обвітреність! Круто осадивши свого коника перед незграбним возом, блиснув білозубою усмішкою. Дівчині жарко стало враз: звідти він, звідти! З часів лицарських, далеких... Профіль орлиний, і сам – як орел! Тільки й бракує, що шаблі при боці та шапки-бирки на голові... Та хоч і був він мовби прибульцем з далекої минувшини, проте сигарети цілком сучасні вживав: почав він “Шипкою” Михайла частувати. А очі його, усміхнено-примружені, невідступливі, змусили Ольгу зашарітися.

І знову блиск усмішки, і вже кінь здибився, вигнувся, війнував курявою, помчав свого вершника, наче його й не було.

Але ж він був. Це ж від нього війнуло на дівчину гарячим духом коня, пилу, духом дороги і вітру... *(За О.Гончаром; 187 сл.)*.

5. Золотий сон українця

Я ніколи не тримав у руках сідла і, головне, ніколи не сидів у сідлі. Я не спілкувався з кінями. Я дитя міське і коней бачив лише у фільмах – сільську ідилію на лужку або шаленство бою, коли вершники рубали вершників.

Проте часом я уявляв, як лечу верхи на гнідому, на вороному, на світло-рудому, буланому... Уявляючи таке, я безпомильно відчував, наче хтось мені на вухо нашіптував: “Якби ти сів на коня, відразу навчився б!”

Але з кіньми я розминувся на історичній арені: я народився, коли коні-вітрогони, витіснені колесами та гусеницями тракторів, зникали з нашого життя.

І ось те, про що зятято мріяв, прийшло у сон.

Спершу вигулькнув степ – не прерія, не пампаси, що не раз снилися в дитинстві (я надивився бойовиків про ковбоїв), а наш, правічний, може, ще скіфський. Від обрію до обрію – рівнина, лиш де-не-де бовваніють прадавні могили... А небо над тим роздоллям бездонне, космічне. Я – в сідлі, і, звичайно, шабля при боці – крива, козацька.

Невже я колись був козаком – у першому чи якому там житті? Невже ми всі, нині суцці українці, колись були козаки?! І невже справді ніколи-ніколи не будемо більше козаками? *(За В.Чемерисом; 187 сл.)*

Київський період творчості Віктора Васнецова тривав десять років. Це був час, коли художник працював над розписом Володимирського собору. Живописець виконав п'ятнадцять великих композицій, написав тридцять великих фігур, не рахуючи малих зображень.

На собор митець дивився не тільки як на релігійний храм: цю споруду він сприймав передовсім як пам'ятник героїчному минулому Київської Русі. Саме тому в проект оздоблення храму живописець безперервно вносив зміни та доповнення. Створені Васнецовим образи князя Володимира, княгині Ольги, Нестора-літописця вражають величністю та національним забарвленням.

Над усіма своїми творами Васнецов працював довго і старанно. Найвідоміше своє полотно – картину “Богатирі” – митець писав двадцять п'ять років. Усе в творі героїчне: постаті героїв, композиція, пейзаж.

Останнім твором Васнецова був портрет його давнього друга Михайла Нестерова, який, на жаль, так і залишився незакінченим. На той час художникові було сімдесят дев'ять років.

Позуючи Віктору Васильовичу, Нестеров якимось запитав, чи не сховався художник у своїй творчості за казку. Певно, Васнецов сам не раз про це замислювався. Він відповів: “Куди ж було після Володимирського собору вище? Вище за Бога нічого немає, це мрія людська про щастя на землі і на небі. Але є дещо, що стоїть поруч. Це, друже, казка”. *(За І.Войцехівською; 186 сл.)*

